

РЕЄСТРАЦІЙНА ФОРМА

№	Назва поля	Вміст поля
1.	Назва роботи	Магістерська кваліфікаційна робота
2.	УДК	336.767.334
3.	Автор (ПІБ)	Алексеев Максим Ігорович
4.	Дата захисту (рік, місяць, день)	
5.	Факультет (ННІ)	Економічний
6.	Кафедра (шифр, назва)	Т.07 Кафедра фінансів
7.	Спеціальність	Фінанси банківська справа та страхування
8.	Спеціалізація	
9.	Програма підготовки	Фінанси банківська справа та страхування
10.	Форма навчання	Денна
11.	Магістерська програма	
12.	Тема випускної магістерської роботи	Фінансове забезпечення аграрних підприємств
13.	Керівник (ПІБ, науковий ступінь, вчене звання)	Скрипник Галина Олексіївна, к.е.н. доцент
14.	Консультант	
15.	Ключові слова (до 10 слів)	Ресурсне забезпечення, фінансові ресурси, інвестиції, джерела фінансування, банківське кредитування, бюджетне фінансування.
16.	Анотація (до 300 символів)	В першому розділі розглядаються теоретичні підходи до визначення поняття «фінансова діяльність», фактори та методи впливу на фінансове забезпечення аграрних підприємств. У другому розділі проведено оцінку фінансової діяльності підприємства. В третьому розділі обґрунтовано напрямки реалізації фінансової діяльності підприємства.

Керівник магістерської роботи

Скрипник Т.О.

(підпис)

(ПІБ)

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

11.07 – МР.1739 «С» 2020.11.12 008. ПЗ

АЛЕКСЄЄВ МАКСИМ ІГОРОВИЧ

2021

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ПОГОДЖЕННЯ ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Декан економічного факультету Завідувач кафедри фінансів

_____ (підпис)

Діброва А.Д.

_____ (підпис)

Давиденко Н.М.

« » 2021 р. « » 2021 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Фінансове забезпечення аграрних підприємств»

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування
(код і назва)
Освітня програма Фінанси, банківська справа та страхування
(назва)

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

_____ (підпис)
Худолій Л. М.
(ПІБ)

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи

Скрипник Г.О.
(ПІБ)

к.е.н., доцент

_____ (підпис)

Виконав

_____ (підпис)
Алексєєв М.І.
(ПІБ студента)

Київ – 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри фінансів

д.е.н., проф. _____

Давиденко Н.М.

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(ІПБ)

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ

Алексєєв Максим Ігорович

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування

(код і назва)

Освітня програма Фінанси, банківська справа та страхування

(назва)

Орієнтація освітньої програми _____

освітньо-професійна

(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Тема магістерської роботи «Фінансове забезпечення аграрних підприємств»

Затверджена наказом ректора НУБіП України № 1739 «С» від 12.11.2020 р.

Термін подання завершеної роботи на кафедру 2021.11.03

(рік, місяць, число)

Вихідні дані до магістерської роботи: дані підприємств по всій Україні

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретико-методичні засади фінансового забезпечення підприємств

2. Аналіз фінансового забезпечення аграрних підприємств

3. Шляхи покращення фінансового забезпечення аграрних підприємств

Перелік графічного матеріалу (за потреби) _____

Дата видачі завдання « 05 » 12 2020 р.

Керівник магістерської роботи _____

(підпис)

Скрипник Г.О.

(прізвище та ініціали)

Завдання прийняв до
виконання

(підпис)

Алексєєв М.І.

(прізвище та ініціали студента)

РЕФЕРАТ ВСТУП

ЗМІСТ

НУБІП України

1.1. Теоретичні основи фінансового забезпечення аграрних підприємств

11

1.2. Фактори впливу на фінансове забезпечення аграрних підприємств

21

1.3. Методи та інструменти фінансового забезпечення аграрних підприємств

26

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

31

2.1. Аналіз ресурсного потенціалу аграрних підприємств

31

2.2. Оцінка стану фінансового забезпечення аграрних підприємств

34

2.3. Аналіз ефективності використання фінансових ресурсів аграрних підприємств

44

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

51

3.1. Стан та ефективність державної підтримки аграрної сфери

51

3.2. Залучення альтернативних джерел фінансування аграрних підприємств

58

3.3. Вдосконалення механізму фінансування аграрних підприємств

69

ВИСНОВКИ

77

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

81

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РЕФЕРАТ

Магістерська робота на тему: «Фінансове забезпечення аграрних підприємств» виконана на основі даних Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Державної служби статистики, складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, і викладено на 80 сторінках комп'ютерного тексту, що містить 21 таблиць, 5 рисунки.

Метою роботи є розкриття теоретичних та методичних основ, а також розробка практичних рекомендацій щодо розвитку фінансового забезпечення аграрних підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів фінансового забезпечення аграрних підприємств.

Об'єктом дослідження є процес розвитку фінансового забезпечення аграрних підприємств.

Методи дослідження. В роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналіз і синтез – при вивченні об'єкта дослідження; категоріально-цільовий, системно-структурний – при систематизації теоретичних положень і обґрунтуванні сутності, видів, об'єктів фінансового забезпечення аграрних підприємств; фінансово-економічного та статистичного аналізу – при оцінці показників, динаміки та обсягів наданих послуг діяльності; аналітичний, експертної оцінки – обґрунтування впливу фінансового забезпечення на підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств.

Робота складається з вступу, трьох розділів і висновків та пропозицій. В першому розділі розглядаються теоретичні підходи до визначення поняття «фінансове забезпечення», система фінансового забезпечення аграрних підприємств. У другому розділі проведено оцінку стану, обсягу та динаміки фінансового забезпечення аграрних підприємств. В третьому розділі обґрунтовано вплив фінансового забезпечення на підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств, перспективи розвитку, наведено пропозиції щодо державної підтримки фінансового забезпечення.

Ключові слова: РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ,
ІНВЕСТИЦІЇ, ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ, БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ,
БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВСТУП

Актуальність теми. Галузь сільського господарства є однією з найперспективніших та водночас найризикованіших для ведення підприємницької діяльності. Сільськогосподарські підприємства у своїй

більшості перебувають у стані постійного пошуку нових джерел фінансового забезпечення та можливості їх залучення у підприємницьку діяльність. Для ефективного функціонування перед підприємствами постає питання акумуляції фінансових ресурсів та трансформація їх у матеріальні та нематеріальні активи.

Для визначення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів

проводять оцінку їх ефективності, яка здебільшого не дає позитивного результату. Саме тому виникає потреба у розробці стратегії фінансового забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств. Дана

стратегія є основою для визначення альтернативи найкращої спрямованості фінансової діяльності та побудови фінансових відносин у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства. Правильно побудована стратегія фінансування є запорукою успішного ведення підприємницької діяльності та розвитку підприємства в цілому, збільшуючи його вартість.

Питання фінансування виробництва в агробізнесі та виявлення основних переваг та недоліків можливих форм фінансового забезпечення є актуальною

серед науковців. Даному питання приділяють увагу такі вчені, як М.М. Александрова, В.П. Галушко, О.Є. Гудзь, С.О. Гуткевич, М.С. Герасимчук, П.Ю.

Буряк, О.П. Кириленко, М.І Кісіль, В.І. Ларіна Т.Ф., Оспіщева, А.А. Пересада,

І.І. Пилипенко, Г.М. Підлісецький, В.П. Савчук, С.Д. Смолінська, П.А. Стецюк,

Н.С. Танклевська, Татарин П.Б., А.М. Третяк, Філіна Г.І., А.В. Чушис та ін.

Проблемні ефективного залучення фінансових ресурсів для функціонування виробництва агробізнесу приділяють дуже багато уваги. Праці

учених дозволили вирішити багато важливих питань, пов'язаних з покращенням

фінансової діяльності підприємств аграрної галузі через пошук альтернативних

шляхів залучення коштів та створення відповідного механізму фінансового забезпечення. Проте аналіз останніх публікацій показав, що на даний момент

стан підприємств даної галузі у своїй більшості є незадовільним, а питання розробки ефективної стратегії фінансового забезпечення виробництва суб'єктів господарювання агробізнесу залишаються актуальними і потребують подальших досліджень. Цим зумовлена наукова актуальність теми.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є характеристика та організація фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, визначення впливу на економіку України. Проаналізувати проблеми фінансового забезпечення підприємства та комплексно вдосконалити систему. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання:

надати характеристику діяльності сільськогосподарських підприємств України;

проаналізувати фактори впливу на підприємства:

– аналіз фінансово-економічного стану сільськогосподарських підприємств;

– визначити напрямки підвищення фінансової безпеки підприємств.

Об'єктом дослідження є процес фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Предметом дослідження є теоретичні положення, концептуальні засади, методологічні та методичні підходи та практичні рекомендації щодо формування фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств з урахуванням його сучасних домінант.

У роботі використано економіко-статистичні методи: монографічний метод застосовано при вивченні літературних джерел, законодавчих та інших нормативно-правових актів і практики забезпечення фінансовими ресурсами підприємств в агробізнесі; метод функціонально-структурного аналізу, що передбачав постановку досліджуваної проблеми, дав змогу відстежувати причинно-наслідкову зумовленість її виникнення та дослідити динаміку; метод порівняльного та кореляційного аналізу застосовано для виявлення та оцінки зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на забезпеченість фінансовими ресурсами виробництва в агробізнесі; програмно-цільовий метод – для розробки

науково-практичних рекомендацій щодо визначення пріоритетних напрямів та перспектив забезпечення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання агробізнесу; абстрактно-логічний – для виконання теоретичних узагальнень та формулювання висновків; статистичний та монографічний – для проведення аналізу сучасного стану фінансування аграрної галузі, визначення проблем та перспектив подальшого залучення фінансових ресурсів, графічний для зображення структури фінансових ресурсів, джерел фінансування, виробничого і ресурсного потенціалу аграрних підприємств; системно-структурний аналіз – для створення аналізу фінансового забезпечення процесу виробництва; розрахунково-конструктивний та економіко-математичний – для розробки та впровадження моделі стратегії фінансового забезпечення виробництва в агробізнесі.

Інформаційною базою роботи є нормативно-законодавчі акти України, наукові публікації вітчизняних та іноземних вчених, статистичні дані Державної служби статистики України, офіційні дані Національного банку України та Міністерства аграрної політики та продовольства, матеріали періодичних видань та науково-практичних конференцій.

Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Практичне значення одержаних результатів полягає в системному опрацюванні та подальшому розвитку теоретичних, методичних і практичних положень, спрямованих на підвищення фінансового забезпечення аграрного сектору економіки України на інноваційній основі.

Апробація результатів дослідження: за результатами дослідження опубліковані

- тези: Алексєєв М.І., Скрипник Г.О. Фінансове забезпечення аграрних підприємств// Фінансові механізми сталого розвитку України в умовах сучасних викликів: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної студентської конференції (м. Київ, 18 березня 2021 року) – К.: КЦ «Компринт» – 2021. – С.161-

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКОМЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Теоретичні основи фінансового забезпечення аграрних підприємств

У сучасних економічних умовах значна кількість підприємств аграрного сектору України має незадовільну структуру фінансових ресурсів та потребу в оборотних коштах. Нестабільний фінансовий стан є основною причиною обмеження доступу до зовнішніх джерел фінансування сільськогосподарських підприємств. За умов своєчасної розробки та впровадження заходів, спрямованих на покращення фінансового стану, такі підприємства можуть покращити свій новий потенціал, відновити платоспроможність та підвищити прибутковність.

Огляд досліджень науковців дав змогу встановити, що переважна більшість із них розглядає фінансове забезпечення з таких позицій: як особливий процес утворення капіталу суб'єкта господарювання в усіх його формах на основі використання сукупності форм і методів, принципів і умов фінансового забезпечення простого й розширеного відтворення; як елемент системи фінансового управління, спрямований на перетворення фінансових ресурсів у капітал у грошовій формі за допомогою залучення грошових коштів та їх використання на певні цілі діяльності, основою якого є такий фінансовий метод як фінансування, а регулятором функціонування елементи фінансового механізму. Це стало основою для формування авторської позиції щодо розкриття змісту фінансового забезпечення аграрної сфери, яке пропонується розглядати в системному вимірі як сукупність взаємопов'язаних об'єктів, суб'єктів, форм, джерел та інструментів фінансування аграрної сфери, взаємодія яких має відповідати вимогам ефективності (рис. 1).

Поняття ефективності фінансового забезпечення включає в себе оцінку досягнутого результату відповідно до запланованих показників, а також зіставлення витрачених фінансових ресурсів у кількісному і якісному аспектах із відповідним представленням досягнутих результатів.

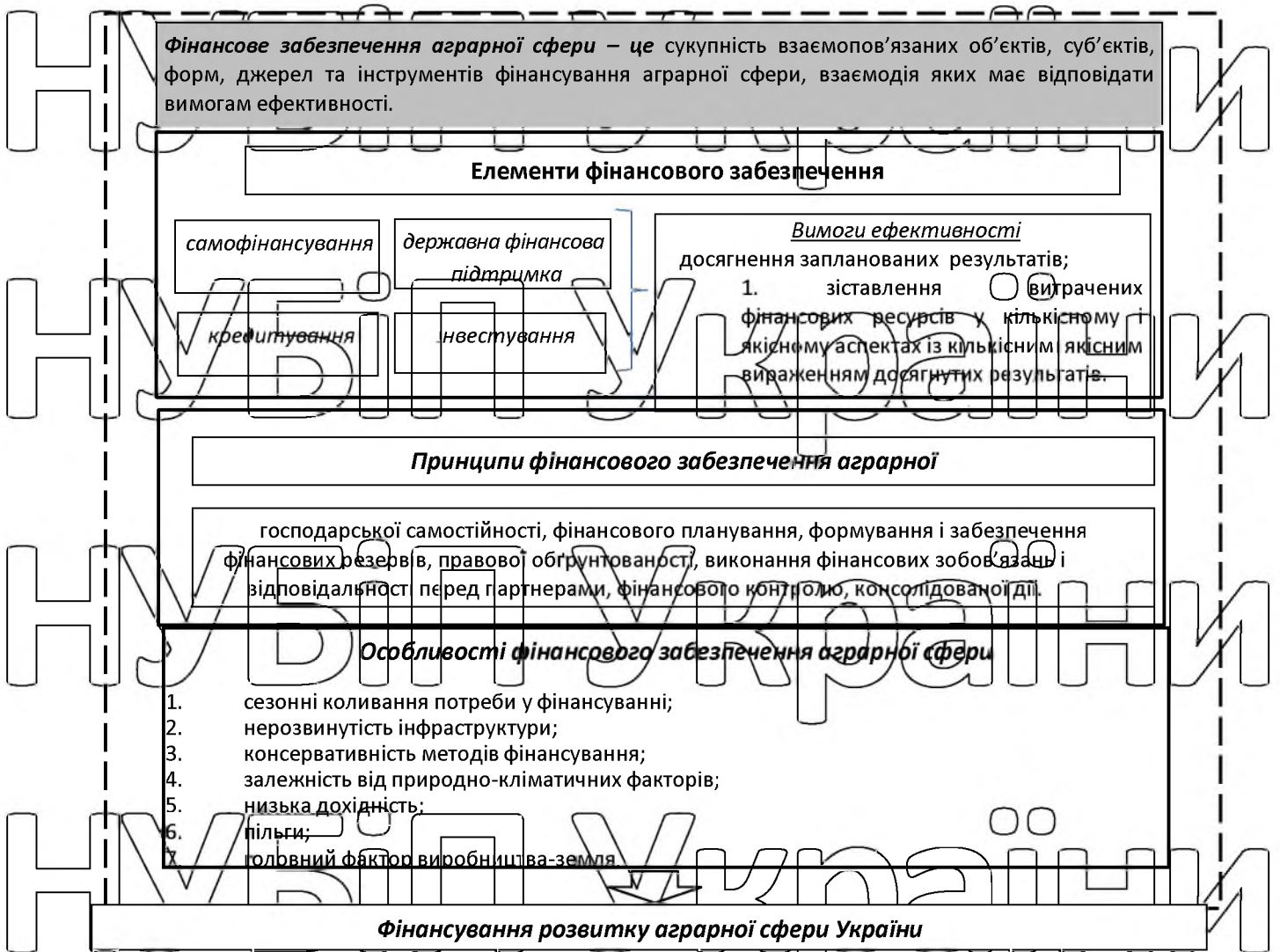

Рис. 1. 1. Сутність, зміст та принципи фінансового забезпечення аграрної сфери України

Фінансове забезпечення як система може бути репрезентовано через сукупність таких підсистем: інформаційна (сукупність інформації, що характеризує предметні та суб'єктивні умови фінансування аграрної сфери); нормативно-правова (сукупність нормативно-правових актів, що регулюють фінансування аграрної сфери); організаційно-адміністративна (кадрове забезпечення), інституціональна (суб'єкти господарювання аграрної сфери, органи державного управління, фінансово-кредитні установи тощо); функціонально-економічна (форми, методи та інструменти фінансування). У межах теоретичного конструювання фінансового забезпечення в системній площині обґрунтовано доцільність розробки стратегії фінансового забезпечення розвитку аграрної сфери України, а також планування тактичних дій для її

реалізації. Вагомість такої стратегії для забезпечення кількісного та якісного зростання показників функціонування аграрної сфери зумовлена такими обставинами: вплив аграрної сфери на стан економіки країни та її продовольчу безпеку; складність її структури; масштабність фінансування з огляду на частку аграрної сфери у вітчизняній економіці.

Ефективне управління фінансовим забезпеченням аграрної сфери можливе за наявності дієвого механізму, який є множинною форм і методів впливу на фінансові процеси, спрямований на досягнення цілей фінансування такої сфери та здатний оперативного адаптуватися до змін на світовому ринку аграрної продукції та умов економічного середовища через мінімізацію зовнішніх і внутрішніх ризиків. Вибір інструментів фінансування суб'єктів господарювання аграрної сфери обумовлений цілями та напрямками їх використання.

Модернізація механізму фінансового забезпечення аграрної сфери має відбуватись через пошук, вдосконалення та поєднання таких його елементів, які дозволять організувати фінансування аграрної сфери в необхідних обсягах та на максимально вигідних умовах. У роботі обґрунтовано ключові положення побудови механізму фінансового забезпечення аграрної сфери, зокрема: збалансування вартості та обсягів фінансових ресурсів за критерієм економічної раціональності; комплексність фінансового планування і звітування з обов'язковим вимірюванням фінансового результату: розрахункового, планового, звітнього.

Для ідентифікації загроз фінансового забезпечення аграрної сфери виділено п'ять груп показників: 1) аналіз ліквідності; 2) аналіз поточної діяльності; 3) аналіз фінансової стійкості; 4) аналіз рентабельності; 5) аналіз стану та діяльності на ринку капіталів. Зазначений підхід дає змогу більш глибоко виявити природу походження та особливості впливу як ендогенних, так і екзогенних загроз фінансового забезпечення.

Здійснене вивчення змісту фінансового забезпечення аграрної сфери, принципів, механізму їх реалізації дозволило обґрунтувати пріоритети його вдосконалення та раціоналізації, зокрема: цілі фінансової політики аграрної

сфери повинні бути обґрунтовані й інтегровані в систему довгострокової стратегії економічного і соціального розвитку держави; розвиток державно-приватного партнерства, активна участь органів влади всіх рівнів у формуванні інфраструктури розвитку аграрної сфери економіки; забезпечення прозорості грошових потоків та зниження транзакційних витрат суб'єктів господарювання аграрної сфери; використання всього арсеналу інструментів системи управління фінансовими ризиками з метою нейтралізації їх дії в умовах економічної нестабільності й перманентності криз.

Концепція фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах є системою теоретичних положень, що є основою дослідницького пошуку оптимальних джерел фінансових ресурсів у господарській діяльності, на основі дослідження особливостей їх вартості, запропонованого різними установами.

Основна мета концепції – інтегрувати певний масив знань, намагаючись використати їх для пояснення та пошуку закономірностей [14].

Теоретичні положення концепції фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств базуються на взаємодії існуючих систем фінансування аграрного сектору: самофінансування, бюджетне фінансування виробництва та державного управління, фінансування державними установами, державна підтримка на основі спрощеного оподаткування, кредитування та страхування, державно-приватне партнерство, міжнародне фінансування та стимулювання розвитку ринку аграрію. Це зумовлює необхідність обґрунтування основних напрямів державної політики щодо вдосконалення різноманітних форм ефективної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств. Необхідно визначити основні концептуальні підходи до фінансової політики держави щодо аграрного сектору економіки з урахуванням:

- аналізу системи цілей державної фінансової підтримки та обґрунтування показників ефективності її використання;
- визначення чітких цілей і тактичних завдань на коротко- та довгострокову перспективу з обов'язковим балансом економічної, соціальної та

екологічної безпеки аграрного сектору економіки та сільської місцевості.

Це є основою для вибору стратегії формування фінансової підтримки аграрного сектору економіки.

Концепцію фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств,

слід формувати на основі загальних засад:

- принципу орієнтації на стратегічні цілі аграрного сектору економіки України з огляду на виклики внутрішнього та світового ринків;

- принцип інтеграції з фінансовою системою країни та світу з урахуванням використання можливих форм залучення фінансових ресурсів та механізмів ціноутворення на них;

- принцип комплексного характеру щодо цільового використання фінансових ресурсів на основі оптимізації їх ефективності;

- принцип високої динамічності управлінських рішень, як на рівні державної фінансової політики, так і на рівні керівників сільськогосподарських підприємств;

- варіативність управлінських рішень щодо залучення додаткових джерел фінансових ресурсів;

- специфічні принципи: принцип забезпечення фінансової гнучкості структури фінансових ресурсів, що полягає у поглибленні та розробці теоретичних, методичних та практичних положень щодо формування комплексної системи фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств України в сучасних умовах.

Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств – це система організації та реалізації фінансових відносин, спрямованих на формування дієвого механізму залучення фінансових ресурсів у діяльність підприємств та їх використання з метою максимізації прибутку та виконання фінансово-економічних і соціальних функцій як суб'єкта господарювання в суспільно-економічних відносинах та світі. При цьому необхідно підкреслити особливу роль фінансового механізму та його інституційного забезпечення для створення

найбільш сприятливих умов для доступу до внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування для розвитку підприємства.

Фінансову підтримку сільськогосподарських підприємств та механізм її дії пропонуємо розглядати з точки зору діалектичного методу, заснованого на філософському сприйнятті стратегії і тактики розвитку аграрного сектору економіки, а також на комплексних, системних підходах до ситуаційного реагування та регулювання.

Системний підхід дозволяє сприймати фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств як єдину цілісну систему, що складається із взаємопов'язаних і взаємозалежних сфер фінансування та сукупності їх елементів і компонентів, які взаємодіють між собою та зазнають впливу жорсткої конкуренції в умовах як внутрішнього, так і зовнішнього середовища з метою досягнення стратегічних і тактичних цілей для оптимального та ефективного залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність. Зміни в одному або

кількох елементах такої системи можуть призвести до змін інших елементів і системи в цілому. Відповідно, ефективність системи буде залежати від ефективності та співіснування всіх її складових.

Для досягнення поставленої мети, створення ефективної системи фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств на всіх рівнях фінансових відносин має бути реалізований комплексний підхід, який орієнтований на бачення перспективних напрямів розвитку аграрного сектору в цілому. У цьому випадку особливої місії набуває філософський підхід до цілей, системи цінностей і змісту галузі на засадах продовольчої, екологічної та фінансово-економічної безпеки. Майбутній імідж розвитку сільського господарства необхідно будувати з урахуванням його ресурсного, фінансового, економічного та експортно-імпортного потенціалу, традиційного менталітету сільського населення України, світових тенденцій розвитку продовольчих ринків, досвіду та вимог міжнародних фінансових інституцій. Визначення

концептуальних орієнтирів побудови системи та механізму фінансової

підтримки сільськогосподарських підприємств базується на визначенні можливих напрямів подальшого розвитку економіки країни та села.

Відмінністю ситуаційного підходу можна вважати те, що він передбачає не тільки виявлення факторів, які сприяли виникненню конкретної ситуації, а й встановлення їх пріоритетності, силу впливу, дослідження можливих наслідків і загроз.

Певним продовженням системного підходу є концепція ситуаційного управління, яка також базується на існуванні великої сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів, можливостей і загроз, що впливають на функціонування підприємства [15].

Однак, на відміну від традиційних теорій, ситуаційний підхід повністю відкидається від універсальності принципів і закономірностей функціонування систем і пропозиції узагальнених шляхів вирішення тих чи інших проблем.

Натомість прихильники цього підходу вважають за необхідне враховувати конкретні обставини ситуації і відповідно обирати методи управління нею.

Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств слід розглядати як економічну категорію, засновану на інституційному забезпеченні, яка має свої особливості правового, управлінського, організаційного, інформаційного характеру, спрямовану на формування та ефективне використання фінансових ресурсів для вирішення глобальних продовольчих, економічних, соціальних та екологічних проблем сільськогосподарських підприємств та села.

Теоретичні основи фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств мають формуватися на основі діючого механізму залучення фінансових ресурсів. Механізм фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств — це поетапний процес залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств на основі існуючих форм, методів із застосуванням наявних інструментів та важелів державного та ринкового управління таким процесом (ставка податку), процентні ставки, страхові ставки, норми та нормативи), фінансові санкції тощо).

Механізм фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств передбачає процес формування, розподілу та використання фінансових ресурсів на основі обґрунтування стратегії розвитку з урахуванням таких ознак, як: стійкість (здатність підтримувати життя у ризикованій діяльності); забезпечення (мінімізація середньозваженої ціни позикового капіталу); зростання (отримання максимального фінансового ефекту за рахунок діяльності сільськогосподарських підприємств); розвиток (можливості реалізації інноваційних проєктів для переходу на вищий технологічний рівень).

Механізм фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств це сукупність фінансових відносин між суб'єктами та об'єктами з використанням методів і форм залучення фінансових ресурсів для забезпечення безперервності виробничого процесу з метою оптимізації впливу на кінцевий результат. Цей механізм є системою державно встановлених форм і методів організації фінансових відносин і чутливо реагує на сучасний стан економіки та соціальної сфери країни.

Структура механізму складається з форм впливу (стимули та обмеження) та факторів впливу, пов'язаних із внутрішнім та зовнішнім ринковим середовищем. Удосконалення такого механізму має бути спрямоване на розвиток сучасних форм залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств на основі узгодження державних та ринкових інструментів управління таким залученням.

Основною функцією фінансового забезпечення є забезпечення стійкості сільськогосподарських підприємств на основі оптимізації джерел фінансових ресурсів, спрямованих на їх інвестиційний та інноваційний розвиток.

Комплексний методичний підхід до формування оптимальних умов фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств передбачає реалізацію низки етапів.

На першому етапі необхідно визначити сутність та принципи фінансового забезпечення сільськогосподарського підприємства з урахуванням особливостей організації та функціонування аграрного сектору економіки.

На другому етапі оцінити ефективність діяльності агропідприємства з урахуванням впливу фінансово-політичних процесів, які впливають на аграрний сектор в цілому, зокрема, при проведенні реформ у цій сфері.

Необхідно визначити обсяг і структуру наявних фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств з визначенням джерел їх залучення та напрямів використання.

На основі комплексної оцінки фінансового стану підприємств визначити рівень їх фінансової стійкості як у сьогоденні, так і в майбутньому

та прогнозувати потребу в додаткових фінансових ресурсах.

На третьому етапі на основі комплексної оцінки державної фінансової політики/підтримки аграрного сектору економіки охарактеризувати її вплив на основні форми та інструменти фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств та фінансово-економічні показники їх розвитку.

На четвертому етапі визначити роль державної податкової політики у розвитку сільськогосподарських підприємств, її вплив на кінцевий фінансовий результат та їх фінансовий стан.

На п'ятому етапі необхідно провести порівняльний аналіз існуючих форм залучення додаткових фінансових ресурсів на фінансових ринках України та світу. Визначити домінуючі форми та інструменти залучення додаткових ресурсів.

Метою якісного фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств є створення на мега- та мезорівні багатofункціональної та багатоканальної системи формування і використання фінансових ресурсів, стійкої до цілей та завдань внутрішніх та зовнішніх факторів ринкової кон'юнктури, аграрного сектору економіки, а також вимоги світових інституцій до міжнародної торгівлі на основі розвитку та покращення інституційного середовища.

Основними завданнями підвищення якості фінансового забезпечення є: оцінка, удосконалення та розвиток існуючої системи фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств; диверсифікація джерел фінансування;

створення та вдосконалення фінансово-економічного механізму, що забезпечує підвищення фінансової самостійності діяльності сільськогосподарських підприємств; підвищення ефективності використання власних коштів; залучення інвестицій, у тому числі іноземних, для розвитку матеріально-фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Якість фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств є поняттям багатограним і багатofункціональним, оскільки його сутність, призначення, зміст і форму можна розглядати як за напрямом, метою, так і за впливом на соціально-економічний розвиток.

Ефективна система фінансового забезпечення має бути орієнтована на сільськогосподарських товаровиробників як основних споживачів фінансових ресурсів, однак її дія нерозривно пов'язана з державними інтересами та інтересами суспільства. Виходячи з цього, підходи до комплексної оцінки цього поняття можуть бути різними в залежності від інтересів учасників цього процесу.

Підхід сільськогосподарських підприємств до формування ефективної системи фінансового забезпечення, як основного виробника сільськогосподарської продукції, ґрунтується на мінімізації витрат та максимізації очікуваного прибутку на основі підвищення їх конкурентоспроможності.

Державний підхід орієнтований на максимізацію фінансових ресурсів бюджетів усіх рівнів за рахунок сплати податків, у тому числі новостворених об'єднаних громад у сільській місцевості за відсутності державних фінансових ресурсів та мінімізації їх витрат на підтримку розвитку галузі.

Інтереси населення, основних споживачів сільськогосподарської продукції, в даному випадку орієнтовані на збільшення робочих місць, заробітної плати, збільшення доходів від оренди своїх земельних ділянок, підвищення якості та зниження цін на споживану продукцію, екологічну безпеку.

Крім того, в середині цієї системи рух фінансових ресурсів забезпечує багато фінансових установ, основною метою яких є максимізація прибутку від такої діяльності. На ринковій основі в окремих випадках спекулятивного

характеру вони використовують різні фінансові інструменти для продажу фінансових ресурсів за ціною, що формується під впливом державної фінансової політики та ситуації політичної та економічної на внутрішньому та міжнародному фінансових ринках. Тому поряд з якістю існує концепція управління якістю, яка здійснюється на основі формування стратегічних і тактичних цілей як на мега-, мезо-, так і на мікрорівні.

Для практичного вирішення завдань підвищення якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, залежно від джерел фінансування, необхідний ретельний аналіз поведінки всіх складових (економічних, фінансових та соціальних показників). Запропонований методичний підхід дозволить приймати оптимальні управлінські рішення для розвитку сільськогосподарських підприємств, як на загальнодержавному рівні управління галуззю, так і на рівні самих підприємств. Запропоновану систему показників можна значно розширити, оскільки вона є основою для визначення якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств залежно від домінуючих джерел фінансування та дає змогу визначити стимули та де-стимули.

Механізм фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств має формуватися комплексно, як система, що забезпечує їх інвестиційний розвиток шляхом оновлення матеріально-технічної бази, у тому числі основних фондів виробництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції. У свою чергу державна фінансова та податкова політика має бути спрямована на стимулювання інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств, підвищення конкурентоспроможності готової сільськогосподарської продукції зі значною доданою вартістю, а не на неефективне субсидування сільськогосподарського виробництва.

1.2 Фактори впливу на фінансове забезпечення аграрних підприємств

Вихідними факторами процесу управління фінансовими ресурсами є елементи макро- та мікросередовища, які спричиняють безперервний вплив на

діяльність підприємств, пов'язану з формуванням і використанням ресурсів. Чільне місце в системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств займають фактори макроекономічного рівня.

Основними факторами зовнішнього впливу на стан фінансових ресурсів та їх ефективне використання є чинне законодавство, податкова, кредитна, банківська та страхова системи, цінова та інвестиційна політика.

Їх недосконалість і невідповідність наразі виводять з рівноваги і без того нестабільні заходи внутрішнього фінансового менеджменту. При цьому зовнішні фактори мають вирішальний вплив на вибір важелів внутрішнього контролю, а внутрішні чинники лише сприяють удосконаленню зовнішнього контролю.

Правове поле у сфері аграрної політики формують сотні законодавчих та нормативних актів, які є нестійкими, у більшості випадків неефективними.

Зокрема, державна цільова програма розвитку українського села на період до 2019 року встановлює шляхи розвитку аграрного сектору у напрямку розвитку аграрного ринку та фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників шляхом удосконалення кредитної інфраструктури, фінансового обслуговування тощо. Водночас існує низка законодавчих актів щодо розвитку та державної підтримки фермерства, обслуговуючих кооперативів тощо. Однак через брак фінансування та пасивну організованість більшість таких актів не знаходять практичної реалізації.

Ключовими елементами зовнішнього управлінського впливу на фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств є бюджетна та податкова політика держави. Реалізуючи програми фінансової підтримки розвитку селекції, насінництва, хмелярства та інших перспективних галузей, держава стимулює виробників до відродження та розвитку малопривабливих сфер сільськогосподарського виробництва. Загалом державні асигнування відшкодовують частину витрат сільськогосподарських підприємств, тим самим підвищуючи їх рентабельність.

Державна податкова політика – це непряма фінансова підтримка

сільськогосподарських підприємств. Сьогодні більшість фермерських господарств захищаються платниками фіксованого сільськогосподарського податку, який покликаний зменшити їх податкове навантаження. Натомість

особливий режим оподаткування сільськогосподарських товаровиробників податком на додану вартість є значною фінансовою підтримкою, проте через непрозорість не сприймається Світовою організацією торгівлі [2].

Управління формуванням фінансових ресурсів певною мірою залежить від інвестиційного клімату держави, регіонів і галузей, а також інвестиційної привабливості окремих господарських одиниць. Формуючи пільгове

оподаткування, стимулюючи експорт сільськогосподарської продукції та забезпечуючи рентабельність виробництва, держава створює привабливі умови для іноземних та вітчизняних інвесторів. Проте задекларовані важелі залишаються малоефективними, тому галузь страждає від нестачі інвестиційних коштів та масового відтоку інвесторів.

На обсяг зовнішніх фінансових ресурсів суттєво впливає кредитна політика. Сприятливі умови кредитування, зокрема, помірні процентні ставки, збалансовані вимоги до застави, широкий спектр програм кредитування, збільшення лізингу та іпотеки стимулюють попит на кредитному ринку. При цьому сільськогосподарські підприємства мають можливість використовувати залучені кошти на вигідних умовах для оновлення та розширеного відтворення.

Природно, що довгострокові кредитні ресурси використовуються підприємствами переважно для оновлення основних фондів, а короткострокові - для поповнення оборотних коштів і підтримки ліквідності. З огляду на це, важелі використовуються для стимулювання відповідних процесів: інвестиційної чи операційної діяльності підприємств.

Серед основних елементів зовнішнього впливу на управління фінансовими ресурсами провідна роль належить ціновому механізму. Адже рівень цін визначає чистий дохід підприємств, з якого здійснюються соціальні виплати,

фінансові та інвестиційні витрати, формується чистий прибуток. Ринкові механізми ціноутворення ще більше ускладнюють диспаритет цін на

сільськогосподарську продукцію і тому вимагають обов'язкового державного втручання. Зокрема, в Україні діє програма регулювання оптових цін на окремі види сільськогосподарської продукції, згідно з якою, завдяки діяльності Аграрного фонду, держава встановлює мінімальні та максимальні інтервенційні ціни в рамках організованого аграрного ринку.

Окремим стимулюючим інструментом макроекономічного впливу на розвиток сільськогосподарського виробництва є страхування. Відповідно до Закону України «Про страхування» та інших законодавчих актів сільськогосподарські господарства мають можливість використовувати такі види страхування, як добровільне страхування майна та обов'язкове приватне страхування зернових культур та цукрових буряків. Разом з тим, з метою фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників та сприяння розвитку страхового ринку Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» передбачено надання сільськогосподарських субсидій у розмірі 50% вартості фактично виплачених коштів, страхові внески в межах 5% застрахованого ризику при оформленні договорів комплексного та індексного страхування сільськогосподарської продукції.

У 2020 році сільськогосподарськими підприємствами України застраховано 693,9 тис. га посівів, що становить 2,6% їх загальної площі. За даними Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг, у 2018 році договори страхування уклали 848 сільгоспдприємств, з них 768 виробників отримали державні субсидії на зниження вартості агрострахування. Очевидно, що через постійну нестачу фінансових ресурсів та нерозвиненість страхового ринку голови фермерських господарств, яким покладено повноваження приймати страхові рішення, не бачать сенсу у зовнішньому страхуванні.

Важливим аспектом фінансового менеджменту є оптимальне використання макроекономічних важелів управлінського впливу та їх раціональне доповнення внутрішніми важелями. У цьому контексті важливим є вибір організаційно-правової форми підприємства, його дивідендної та амортизаційної політики, кредитної політики щодо боржників, а також

систематичне застосування таких управлінських заходів, як планування, координація, аналіз та контроль.

Таким чином, декларуючи організаційно-правову форму підприємства, засновники та керівники сільськогосподарських підприємств повинні чітко усвідомлювати переваги та недоліки кожного з них. Парадокс полягає в тому, що ці компанії фактично не випускали акції, і сьогодні немає організованого ринку капіталу, де можна було б торгувати цінними паперами таких компаній.

У свою чергу, форма власності фермерського господарства безпосередньо пов'язана з його дивідендною політикою, яка вимагає дотримання певних правил розподілу прибутку та, у разі необхідності, вилучення акцій одного із засновників. Соціометричне опитування, проведене серед керівників сільськогосподарських підприємств для оцінки якості управління фінансовими ресурсами, свідчить про те, що лише третина підприємств дотримується чіткого механізму розподілу чистого доходу за напрямом споживання та накопичення.

Водночас бракує уваги до планування та контролю як основних функцій управління.

Зокрема, поточним плануванням користуються лише 80% опитаних підприємств, стратегічним – лише 9%, а 11% респондентів взагалі не планують.

При цьому лише державні підприємства без винятку використовують поточне планування, особливо в частині плану реалізації продукції, причому 14% з них – стратегічне. Приватні підприємства та фермерські господарства найменше з усіх інших респондентів використовують практику фінансового планування.

Таким чином, управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств залежить від сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів, що визначають прямий чи непрямий вплив. Таким чином, ефективність управління фінансами сільськогосподарських підприємств залежить від оперативного, раціонального та цілеспрямованого вибору відповідних управлінських рішень для посилення стимулів та уникнення стримування.

1.3 Методи та інструменти фінансового забезпечення аграрних підприємств

Розвиток сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від наявності у них фінансових ресурсів. Для багатьох сільгосппідприємств України як на сучасному етапі розвитку, так і в майбутньому великою проблемою є і залишатиметься відсутність власних ресурсів та недоступність для них (особливо для малих і середніх підприємств) джерел зовнішнього фінансування.

Це пов'язано з підвищеними ризиками, обмеженістю методів та фінансових інструментів, які їм пропонують фінансові установи, які самі страждають від того, що їхні відносини з суб'єктами агробізнесу не розвинені.

Основою розвитку підприємств є їх ресурсне забезпечення, а в ринкових умовах особливо важливе фінансове забезпечення.

У розумінні поняття фінансової безпеки нам близька думка О.Є. Гудзь, що це можливість забезпечити суб'єкта господарювання необхідними фінансовими ресурсами [1], а не лише покрити витрати на відтворення за рахунок накопичених власних коштів суб'єкта, державного бюджету та інших фінансових джерел [2].

Якщо бути ще точнішим, фінансове забезпечення це процес забезпечення суб'єкта господарювання необхідними фінансовими ресурсами різноманітними способами з використанням різноманітних інструментів.

Фінансове забезпечення підприємства здійснюється за рахунок власних фінансових ресурсів (найбільш ліквідних активів) підприємства (його грошей та їх еквівалентів, готової продукції), а також за рахунок зовнішніх: кредитних ресурсів, бюджетного фінансування та інвестицій. [1, 3].

Кількісна оцінка рівня фінансових ресурсів відображається на платоспроможності підприємства [1].

Фінансова підтримка може надаватися різними методами самофінансування, кредитування, державне фінансування, страхування, інвестування. Важливим є вибір цих методів, до якої галузі економіки належить суб'єкт, яким ризикам піддається, яка специфіка його надання.

Рис.1.4. Методи фінансового забезпечення аграрних підприємств [26]

Різноманітність інструментів, за допомогою яких може здійснюватися процес фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, наведено в табл. 1.1

**Таблиця 1.1
Методи та інструменти фінансового забезпечення аграрних підприємств**

№ з/п	Методи	Інструменти
1	Самофінансування	Самофінансування Аграрні розписки
2	Кредитування	Банківський кредит Кредиторська заборгованість Кредити кредитних спілок Кредити кооперативних банків Кредити Аграрного фонду
3	Страхування	Страхові відшкодування
4	Державне фінансування	Програми здефолтності відсоткових ставок за кредитами Програми відшкодування страхових тарифів Відшкодування за екологічними програмами Компенсації за лізинговими операціями Пільги з оподаткування
5	Інвестування	Емісія цінних паперів (облігацій, акцій) і вихід на фінансові ринки

Залежно від особливостей країни або ступеня розвитку її економіки та фінансової інфраструктури набір інструментів може бути різним. Він також може відрізнятися залежно від розміру бізнесу, організаційно-правової форми суб'єкта господарювання, цілей використання тощо. Тому для цілей управління процесом фінансового забезпечення підприємств його доцільно класифікувати крім того і

за іншими ознаками (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація фінансового забезпечення за розміром аграрних підприємств, організаційно-правовою формою та напрямом використання [18]

№ з/п	Ознака	Види фінансового забезпечення
1	За розміром об'єктів (площею сільгоспугідь чи за чистим доходом)	Фінансове забезпечення великих підприємств та агроформувань
2	За організаційно правовою формою	Фінансове забезпечення середніх підприємств Фінансове забезпечення малих підприємств Фінансове забезпечення господарських товариств Фінансове забезпечення фермерських господарств
3	За напрямом використання	Фінансове забезпечення приватних підприємств Фінансове забезпечення кооперативів Фінансове забезпечення державних підприємств Фінансове забезпечення поточної діяльності
4	За видами господарських формувань	Фінансове забезпечення інвестиційної діяльності Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств Фінансове забезпечення фермерських господарств Фінансове забезпечення господарств населення

Ця класифікація важлива для виявлення проблем на підприємствах різного типу та прийняття ними управлінських рішень щодо вибору адекватних методів та інструментів фінансового забезпечення. Наші дослідження та дослідження інших вчених показали, що спільні проблеми для всіх типів сільськогосподарських підприємств – великих, середніх, малих; для підприємств усіх організаційно-правових форм є: сезонна нестача власних фінансових ресурсів, поганий доступ до джерел довгострокового кредитування, висока вартість короткострокової застави; складність залучення внутрішніх та іноземних інвестицій.

Пошуки фінансування для сільськогосподарських підприємств останнім часом ведуться в несприятливих умовах після фінансової кризи 2014 року

фондовий ринок України все ще перебуває в неактивному стані; залучення фінансових ресурсів на світовий ринок шляхом залучення боргових позик потребує відповідного досвіду розміщення єврооблігацій, якого ще не вистачало навіть в аграрних підприємств; відбувається процес уповільнення зростання інвестицій в реальний сектор країни; банківське кредитування під заставу є проблематичним для багатьох підприємств через відсутність застави (особливо для малих підприємств), значно погіршилася ситуація з валютним кредитуванням; система кредитування через кредитні спілки не набула достатнього розвитку; а страхові відшкодування за сільськогосподарськими страховими продуктами знаходяться на досить низькому рівні, що не стимулює фермерів страхувати своє майно.

Вибір перспективних інструментів зовнішнього та внутрішнього фінансування сільськогосподарських підприємств на даному етапі їх розвитку має ґрунтуватися на їх розмірах, економічному стані та ступеню готовності керівництва використовувати нові інструменти та відповідати за фінансові зобов'язання своїх підприємств.

Перспективними інструментами зовнішнього фінансування для фінансово сильних компаній з досвідом роботи в ЄБРР та IFC можуть бути: банківські кредити (поступово агрофірми стають пріоритетними клієнтами банків); IPO, внутрішні облігації та єврооблігації; кредити міжнародних організацій, кредити Аграрного фонду на заставну продукцію. Як і раніше, пріоритетом залишається отримання банківського кредиту. Однак умови банківського кредитування поступово змінюються, і компанії повинні бути до них готові. Для роботи з банками над великими інвестиційними чи інноваційними проектами компанія повинна мати висновки міжнародного аудиту протягом кількох років, дотримуватися внутрішніх стандартів звітності, бюджетування, прогнозування, мати рейтинги міжнародних агентств, відповідальний менеджмент, бути прозорим і передбачуваним у синдикуванні банківські кредити.

Проблеми зовнішньої фінансової підтримки середніх і особливо малих сільськогосподарських підприємств пов'язані з їх низькою рентабельністю, відсутністю застави, непрозорістю фінансової діяльності, низьким рівнем

управління. Для них більше підходять такі інструменти фінансування: кредити регіональних кредитних спілок, банківські кредити, фінансування за програмами державної підтримки, лізинг, франчайзинг, аграрні розписки (товарно-фінансові).

Останній може виступати як самостійний інструмент позики, або в поєднанні з позикою як надійне забезпечення, зобов'язання за розписками можуть бути забезпечені гарантією фінансової установи, як при авалізації векселів. Аграрні розписки як новий інструмент фінансування сільськогосподарських підприємств створить у майбутньому умови для ефективної взаємодії банківської, страхової, виробничої та торговельної систем.

Уточнення категорії фінансового забезпечення як процесу забезпечення суб'єкта господарювання необхідними фінансовими ресурсами шляхом використання різних методів та інструментів орієнтує фінансових менеджерів на постійний пошук найефективніших ресурсів, для найкращого забезпечення фінансовими ресурсами. Підприємства аграрного сектору України мають велику потребу у фінансових ресурсах для свого подальшого розвитку, а з об'єктивних та суб'єктивних причин поки не мають достатнього доступу до джерел зовнішнього фінансування. У фінансовій системі розроблено різноманітні фінансові методи та інструменти, які можуть бути реалізовані сільськогосподарськими підприємствами. Потрібний сильний зустрічний рух партнерів і грамотне управління цим процесом з боку фінансового менеджменту.

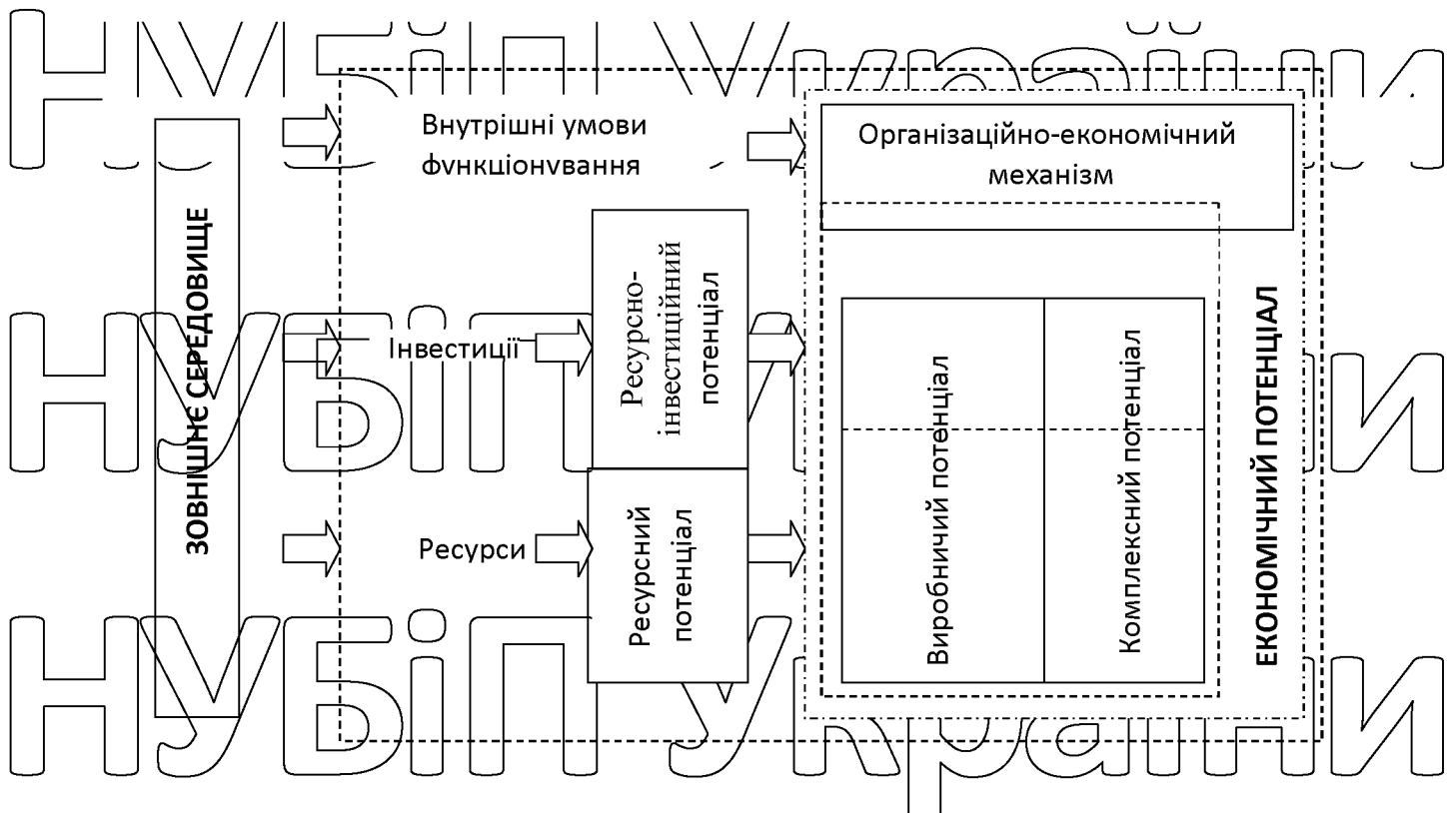
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Аналіз ресурсного потенціалу аграрних підприємств

Ефективність будь-якого сільськогосподарського підприємства в довгостроковій перспективі безпосередньо залежить від економічної стійкості його розвитку, яка визначається здатністю системи зберігати цілісність і відтворювати свої властивості за прогнозованих коливань зовнішніх і внутрішніх економічних умов. Зовнішні умови господарювання можна поділити на дві групи: природно-кліматичні та макроекономічні. Природно-кліматичні фактори значною мірою визначають потенціал сільськогосподарських підприємств для вирощування тих чи інших культур або тварин.

Макроекономічні умови, які формалізовані через економічний механізм, задають «правила гри» в економічній сфері, визначаючи статус і функції кожного елемента системи суспільного виробництва. Внутрішні умови управління об'єктивно формуються під впливом зовнішніх умов на основі ресурсної бази системи. На рис. 1 наведено модель формування економічного потенціалу підприємства, що дозволяє відобразити його структурні складові. Назва рисунка після рисунка йде

Рис. 2.1. Модель формування потенціалу аграрного підприємства[25]

Сукупність ресурсів (з урахуванням їх кількості та якості) визначає ресурсні можливості підприємства. Оскільки існує можливість маневрування ресурсами та їх певного перетворення з одного виду в інший, система стикається з необхідністю вибору оптимального поєднання ресурсів з багатьма альтернативами.

Множинність можливих комбінацій ресурсів об'єктивно визначає множинність значень ресурсного потенціалу.

У зв'язку з тим, що кожен варіант об'єднання ресурсів має свої оптимальні пропорції, можна припустити, що виникне певний надлишок ресурсів, не задіяних у виробничому процесі, які мають низьку здатність трансформуватися в ресурси іншого виду. Відповідно, сукупний потенціал ресурсів, залучених у виробничий процес, визначатиме виробничий потенціал підприємства.

Аналітична інформація щодо динаміки ресурсного потенціалу та ефективності його використання сільськогосподарськими підприємствами України за 2018-2020 роки представлена в таблиці.

Таблиця 2.1

Динаміка ресурсного потенціалу та ефективність його використання у аграрних підприємствах України вказати роки

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення 2020 р. до 2018р., +,-
Всього сільськогосподарських угідь, тис. га	41507,9	41504,9	41489,3	68,3
Середньооблікова чисельність найманих працівників зайнятих в сільському господарстві, тис. осіб	500,9	513,2	496,1	136,0
Навантаження на одного працівника сільськогосподарських угідь, га	82,9	80,9	83,6	17,9
Середньомісячна номінальна заробітна плата на одного працівника, грн	330	4195	6057	4204
Вартість основних засобів, млн грн	171392	210169	270467	157079
Капіталозабезпеченість, млн грн	4,1	5,1	6,5	3,8
Капіталозброєність, млн грн	0,34	0,41	0,55	0,37
Валова продукція у постійних цінах 2010 р., млн грн	239467	254641	249157	15461
Капіталовіддача, грн	1,40	1,21	0,92	1,14
Капіталомісткість, грн	0,72	0,83	1,09	0,60

На основі аналізу динаміки ресурсного потенціалу та ефективності його використання сільськогосподарськими підприємствами України ми зробили наступні висновки. За інформаційними даними Державної служби України з

питань геодезії, картографії та кадастру у 2020 році площа сільськогосподарських угідь становить 41489,3 тис. га, що на 68,3 тис. га (або на 0,2%) менше, ніж у 2018 році. На тлі значного скорочення середньооблікової чисельності зайнятих у сільському господарстві з 500,9 тис. осіб у 2018 році до 496,1.

Протягом 2018-2020 років вартість основних фондів сільськогосподарських підприємств України зросла на 157 079,0 млн. грн. (або в 2,4 рази), що позитивно відобразилося на рівні їх капіталозабезпеченості та капіталоозброєності.

Так, капіталозабезпеченість зросла у 2020 році на 3,8 млн грн (або в 2,4 рази) порівняно з 2018 роком, а капіталоозброєність – на 0,37 млн грн (або в 3,1 раза) і становила відповідно 6,5 млн грн та 0,55 млн грн. У 2020 році сільгоспідприємствами України отримано 249 157,0 млн. грн. валової продукції у постійних цінах, що на 15 460,7 млн. грн. (або на 6,6%) більше, ніж у 2018 році.

Таким чином, для досягнення будь-якої мети сільськогосподарського підприємства — поточної чи стратегічної — ресурсний потенціал має бути не просто механічною сукупністю окремих видів ресурсів, а системою взаємопов'язаних оптимальних кількісних і якісних пропорцій ресурсів. Відповідно, для формування такого ресурсного потенціалу необхідно ефективно керувати процесом його формування, оновлення, розвитку та використання.

Питання формування ресурсного потенціалу та визначення оптимальних базових ресурсних пропорцій мікроекономічних систем входять до компетенції завдань стратегічного управління і можуть бути успішно вирішені лише в комплексі заходів, що забезпечують стійкий та ефективний розвиток сільськогосподарських підприємств в умовах нестабільного середовища.

Забезпечення стійкості агроекономічних систем має реалізовуватися, насамперед, через створення механізмів компенсації, які дозволяють підприємствам адаптуватися до прогнозованих змін економічних умов.

Питання формування ресурсного потенціалу та визначення оптимальних базових ресурсних пропорцій мікроекономічних систем входять до компетенції завдань стратегічного управління і можуть бути успішно вирішені лише в комплексі заходів, що забезпечують стійкий та ефективний розвиток сільськогосподарських підприємств в умовах нестабільного середовища.

Забезпечення стійкості агроекономічних систем має реалізовуватися, насамперед, через створення механізмів компенсації, що дозволяють підприємствам адаптуватися до прогнозованих змін економічних умов.

Основним інструментом такої адаптації має стати перерозподіл ресурсів та коригування пропорцій ресурсів, які реалізуються в рамках концепції тактичного управління та використання потенціалу економічного суб'єкта. Таким чином, рівень ресурсного потенціалу та ефективність його використання є основними орієнтирами та ключовим елементом у формуванні стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах інституційних перетворень.

2.2. Оцінка стану фінансового забезпечення аграрних підприємств

У сучасних умовах аграрний сектор економіки України є одним із основних структурних рушіїв її розвитку, оскільки формує основу збереження суверенітету держави – продовольчої та певною мірою економічної, соціальної та екологічної безпеки, сприяє промисловості, впливає на добробут і розвиток сільських територій.

Кількість діючих підприємств, що діють в аграрному секторі економіки України станом на 2020 рік, становила 45 558 одиниць, з них 15,3% - підприємства, 7,1% - приватні підприємства, 1,0% - виробничі кооперативи, 74,9% - фермерські господарства, 0,4% - державні підприємства, 1,3% - суб'єкти інших форм господарювання, 40735 підприємств (89,4%) використовували у своїй діяльності землі сільськогосподарського призначення загальною площею 19,9 млн. га (%) із наявних в Україні 42,7 млн. га. Решта таких земель обробляються домогосподарствами, так званими «фізичними особами», або перебувають у «тіньовому» обігу. На основі офіційної статистики встановлено, що 72,9% цих підприємств мають до 500 га або 13,4% усіх цих земель, що свідчить про значний обсяг дрібного виробництва.

Найбільша частина сільськогосподарських угідь зосереджена у двох основних групах підприємств, які використовують від 500 до 5000 га (55%) і понад 5000 га (31,6%). Зазначимо, що 18,3% цих земель доступні підприємствам, земельний банк яких перевищує 10 тис. га.

Одним із ключових параметрів розвитку аграрного сектору України є його обсяг, який оцінюється вартістю валової продукції, яка є грошовою оцінкою продукції сільськогосподарства та тваринництва, виробленої за певний період, незалежно від того, чи споживається вона. Загалом середньорічна валова продукція з 2018 по 2020 роки зросла на 70,4%, у тому числі рослинництво – у 2 рази, тваринництво – на 23,7%.

Проте, незважаючи на позитивні тенденції, представлені на рис. 2.4, за обсягом сільськогосподарського виробництва на душу населення Україна посідає останнє місце серед європейських країн.

Сучасні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва свідчать про ключову роль підприємств. Наприклад, якщо у 2008 році вони виробили 38,4% валової продукції сільськогосподарства, у тому числі 49,3% продукції рослинництва та лише 21% продукції тваринництва, то в 2020 році частка цієї категорії господарств зросла до 56,4% продукції сільськогосподарства, зокрема, 60,5% продукції рослинництва та 45,8% продукції тваринництва. У структурі сільськогосподарського виробництва спостерігається стійка тенденція до збільшення частки продукції рослинництва в її загальному обсязі, яка зросла з 61,5% у 2003 р. до 77,3% у 2020 р. Найбільшу частку виробництва забезпечують зернові та зернобобові культури – 26,2%, технічні культури – 22,5%, картопля, овочі та баштанні – 18%.

Найважливішою умовою розвитку сільськогосподарського виробництва є забезпечення його ефективності. У таблиці 2.2 за офіційними даними розраховується динаміка показників рентабельності сільськогосподарської продукції.

Динаміка фінансових результатів діяльності підприємств сільськогосподарського сектору національної економіки

Рік	Чистий прибуток (збиток) млн грн	Підприємства, які одержали чистий прибуток		Підприємства, які одержали чистий збиток		Рівень рентабельності (збитковості) %	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат млн грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат млн грн	операційної діяльності	операційної діяльності
2018	101912,2	88,9	127525,5	11,1	25613,3	30,4	43,0
2019	89330,8	88,4	102230,4	11,7	12899,6	24,9	32,7
2020	78786,1	86,7	92072,7	13,3	78457,7	18,7	23,5

Табл. 2.2, свідчить про те що, діяльність сільськогосподарських підприємств у порівнянні з іншими галузями народного господарства є прибутковою, однак рівень цього показника нестабільний у просторовому часі і коливається від 18,7% у 2020 р. до 30,4% у 2018 р. Позитивним моментом є збільшення у частці прибуткових підприємств. Автор звертає увагу на значно вищий рівень рентабельності операційної діяльності підприємства, який протягом досліджуваного періоду коливався від 11,1% у 2018 році до 13,3% у 2020 році, що свідчить про значний негативний вплив фінансово-інвестиційної діяльності підприємств на показники формування чистого доходу.

Основною причиною зниження рентабельності є висока вартість фінансових ресурсів, залучених виробниками до господарської діяльності, а також низький рівень їхньої інвестиційної активності на фінансовому ринку. Розглядаючи показники рентабельності сільськогосподарських підприємств залежно від їх розміру наведено в табл. 2.3 необхідно визначити їх значні коливання.

Динаміка рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств України за розмірами

Показники	Розміри підприємств	Значення показників по роках			2020 р. до 2018р., %,
		2018	2019	2020	
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	великі	54,3	29,3	24,6	5,2
	середні	37,8	30,4	20,8	2,4
	малі	41,4	37,2	24,1	6,2
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	великі	45,4	24,7	20,5	1,5
	середні	23,4	21,6	15,4	1,4
	малі	32,4	30,0	15,6	4,4

Згідно з табл. 2.3, у 2018 році рентабельність малих підприємств була майже вдвічі меншою за рентабельність великих, однак у 2020 році саме за цим показником вони майже зрівнялися з рентабельністю великих та середніх. Така ситуація, пов'язана з нестабільністю аграрного бізнесу, значними коливаннями цін на сільськогосподарську продукцію в різні роки та різними змінами державної фінансової політики щодо аграрного сектору економіки.

На ефективність роботи всіх типів підприємств істотно впливало виробництво тієї чи іншої продукції. Найефективнішим є виробництво технічних культур (соняшник, ріпак, соя та ін.), зернобобових, для яких цей показник досягав у різні періоди відповідно 80,5% та 37,8%. Проте щорічне збільшення виробництва цієї продукції та недотримання сівозмін призводить до виснаження ґрунту.

Значною мірою нерентабельним залишається тваринництво, а саме виробництво яловичини, овець та птиці. Натомість зростає рентабельність виробництва молока. Нетиповим став 2020 рік, коли виробництво молока було рентабельним – 26,9%, м'яса птиці – 7%, м'яса великої рогатої худоби – 3,4%, свинини – 3,5%. Чисельність тварин значно скорочується. Наприклад, поголів'я ВРХ у 2020 році порівняно з 2018 роком зменшилося на 359,8 тис. голів. (23,6%), свиней – на 321,6 тис. голів. (8,9%), овець та кіз – на 111,4 тис. голів. (37,3%). Порівняно з 2014 роком це скорочення ще більш істотне, а саме: поголів'я великої

рогатої худоби зменшилося на 3870,7 тис. голів, (76,8%), овець та кіз – на 226,3 тис. голів. (54,8%). Ця тенденція призвела до зростання дефіциту харчових продуктів тваринного походження, а отже, і до зростання цін на них, що знизило рівень їх доступності для населення і, як наслідок, споживання. Такі зміни відбулися на тлі зростання витрат на сільськогосподарське виробництво: за офіційною статистикою в 4,9 рази за період 2018-2020 років.

Значне зростання витрат на сільськогосподарське виробництво пояснює: із подорожчанням матеріально-технічних ресурсів, найчастіше імпортних (паливно-мастильних матеріалів, продуктів харчування та засобів захисту рослин), ціна на які безпосередньо залежить від курсу національної валюти; скорочення державного фінансування; збільшення податкового навантаження; значне підвищення орендної плати за оренду землі (паїв) під впливом високої конкуренції та ін. На збільшення витрат, як неодноразово відзначали відомі вчені, суттєво впливає диспропорція між цінами на технологічно необхідну сільськогосподарську продукцію та промислову продукцію.

Середньомісячна заробітна плата в Україні залишається низькою, особливо в аграрному секторі економіки, де цей показник значно нижчий від середнього по інших галузях економіки. Тобто заробітна плата не виконує репродуктивну та стимулюючу функції. Так, у 2020 році середньомісячна номінальна заробітна плата в сільському господарстві була нижчою, ніж по Україні в цілому на 18,9%. Крім того, негативною тенденцією є значне зниження заробітної плати в доларовому еквіваленті, що підкреслює зниження реальних доходів працівників.

Останнє спричинило міграцію сільського населення, особливо молоді. Це, у свою чергу, призводить до зниження народжуваності в сільській місцевості, збільшення частки населення пенсійного віку, скорочення чисельності зайнятих та погіршення якості трудового потенціалу в цих районах.

В Україні на законодавчому рівні необхідно розробити порядок поступового підвищення рівня заробітної плати та збільшення її частки у вартості товарів і послуг. Отримання тіньових доходів під час роботи загрожує належній якості життя в старості. Важливим кроком є формування системи стимулювання переходу працівників з тіньового сектору на посадову, яка може базуватися на

оновленому та вдосконаленому інституті соціального страхування. Інвестиції в соціальну сферу є важливою складовою економічного розвитку.

Найважливішою умовою подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва з урахуванням зазначених проблем є підвищення його рентабельності шляхом якісної та ефективної фінансової підтримки. Водночас сучасні умови функціонування сільськогосподарської продукції характеризуються нестабільністю та значним ступенем ризику. Сільське господарство є складною соціально-економічною, багатфункціональною системою, тому дослідження ефективності виробництва галузі передбачає використання системного підходу на основі теорії відтворення. З огляду на зазначене, у дослідженні проаналізовано фінансову підтримку аграрного сектору України.

На основі аналізу динаміки фінансових ресурсів підприємств аграрного сектору економіки необхідно відзначити зниження темпів зростання обсягу фінансових ресурсів, розрахованих у доларах США за курсом НБУ. Так, обсяг фінансових ресурсів підприємств сільського, лісового та рибного господарства за досліджуваній період зріс з 17,6 до 34,3 млн. дол. США, тобто в 1,9 раза. Враховуючи це, слід зазначити, що реальне збільшення обсягу фінансових ресурсів підприємств галузі, особливо за останні 2018-2020 роки, не відповідає їх фактичному виміру в гривневому еквіваленті. Крім того, обсяг фінансування зріс до 2019 року включно, однак наприкінці 2020 року спостерігається зниження на 40,7% [374], що свідчить про зниження рівня та якості фінансового забезпечення.

Важлива роль у якісному аспекті фінансової безпеки належить структурі джерел фінансових ресурсів (пасивів балансу) підприємств, яка представлена в табл. 2.4.

Виходячи зі структури фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств на 2018-2020 роки на кінець кожного звітного періоду, представленої в табл. 2.4, можна зазначити, що обсяг власного капіталу сільськогосподарських підприємств, порівняно з 2018 роком, зріс у 3,76 рази і у 2020 році склав 436337 млн грн. Частка статутного капіталу у 2020 році становила 47,9%.

Таблиця 2.4

Структура джерел фінансових ресурсів зведеного балансу сільськогосподарських підприємств України

Показники	Значення показників по роках			2020 р. до 2018р. (+,-)
	2018	2019	2020	
Власний капітал, млн грн	275304	369371	436338	377
Питома вага власного капіталу, %	40,1	24,0	47,9	-
Питома вага позикового і залученого капіталу, %	60,0	76,0	52,1	-
в тому числі в короткострокові кредити банків, млн грн	27849,1	29058	46853,5	304,1
Питома вага короткострокових банківських кредитів, %	4,1	1,0	5,1	
Всього, млн грн	685845	1537319	911614	1027

Незважаючи на загальну тенденцію зростання власного капіталу, його частка в структурі джерел фінансування, починаючи з 2017 року, не досягає нормативного значення 50%, що свідчить про низький рівень фінансової стійкості та ймовірність банкрутства сільськогосподарських підприємств в Україні через неможливість своєчасно та в необхідному обсязі сплатити зобов'язання у разі непередбачених ситуацій.

Таблиця 2.5

Динаміка показників ефективності використання фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами України

Показники	Значення показників по роках			2020/2018
	2018	2019	2020	
1	2	3	4	5
Середньорічна сума фінансових ресурсів, усього, млн грн	538226	1111582	1224467	1116
в т.ч. на 1 га сг угідь, тис. грн	26,2	53,6	51,35	987,5
Середньорічна сума власного капіталу, усього, млн грн	219618	322337	402854	722,2
в т.ч. на 1 га сг угідь, тис. грн	10,69	15,54	20,18	761,5
Чистий прибуток, усього, млн грн	101912	89331	784576	1463
в т.ч. на 1 га сг угідь, тис. грн	4,96	4,31	3,93	1512
Рентабельність капіталу, %	18,9	8,0	6,4	-
Рентабельність власного капіталу, %	46,4	27,7	19,5	+

Найвища рентабельність капіталу, згідно з табл. 2.5, був у 2018 році становила 18,9%, а в наступні роки зменшувалася: у 2019 році до 8%, а в 2020 році майже досягла рівня 6,4%. Подібні тенденції притаманні і рентабельності власного капіталу, яка становила 46,4%, 27,7% та 19,5% відповідно.

Важливим етапом аналізу фінансових ресурсів є моніторинг динаміки зміни обсягу фінансових ресурсів, розміщених в активах. Це дозволяє оцінити швидкість та інтенсивність господарської діяльності щодо тих джерел, за допомогою яких формуються активи. Крім того, від ефективності їх використання та результатів управління залежить раціональний розподіл фінансових ресурсів.

Структура фондів істотно залежить від специфіки виробничої діяльності, тривалості виробничого циклу, структури продукції. Останні роки відзначилися суттєвою зміною співвідношення окремих видів активів на підприємствах аграрного сектору економіки. На основі офіційної статистики автор наводить динаміку та структуру активів сільськогосподарських підприємств загалом по Україні у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Динаміка та структура активів сільськогосподарських підприємств

Показники	Значення показників по роках			2020/ 2018 (+,-)
	2018	2019	2020	
Необоротні активи, млн грн	171220	218652	272514	538
Питома вага необоротних активів, %	25,0	14,2	29,9	-
Оборотні активи, млн грн	514625	1318667	639025	1387
Питома вага оборотних активів, %	75,0	85,8	70,0	-
Всього, млн грн	685845	1537319	911614	1027

Згідно табл. 2.6 відзначено зняження частки необоротних активів з 48,1% у 2018 році до 29,9% у 2020 році та відповідне збільшення частки оборотних активів з 51,9% до 70%. Таким чином, інтенсивність зростання загальної вартості цих активів істотно відрізняється. Наприклад, якщо вартість необоротних активів за ці періоди зростає в 5,4 рази, то оборотних активів – у 13,9 рази. Також важливо зазначити, що співвідношення оборотних і необоротних активів у 2014 році становило 1,08, тоді як у 2020 році – 2,34. З одного боку, це свідчить про підвищення рівня мобільності активів, що є позитивною тенденцією, а з іншого –

про те, що питання наявності, оцінки та оновлення основних засобів, які становлять основну масу необоротних активів сільськогосподарських підприємств. Ступінь зносу таких коштів у промисловості можна оцінити на основі відповідного коефіцієнта.

Негативні тенденції в їхньому стані підтверджуються відсутністю різноманітної техніки в сільськогосподарських підприємствах України. Наприклад, з 2016 року кількість тракторів зменшилася на 22015 одиниць, або на 14,6%; вантажних автомобілів - на 23 149 одиниць, або на 22,2%; зернозбиральних комбайнів - на 5949 шт., або на 18,2%. Крім того, відбувається скорочення введення в експлуатацію сільськогосподарських потужностей і навіть енергетичних потужностей. Можна констатувати, що в останнє десятиліття норма амортизації коливається в межах 36-42%, що свідчить про необхідність значного оновлення основних фондів галузі. Негативні тенденції у стані основних фондів підтверджує недостатня кількість різних видів техніки в сільськогосподарських підприємствах України.

Мизький рівень відтворювальних процесів на підприємствах аграрного сектору зумовлений певними причинами, серед яких порушення основних засад амортизаційної, цінової та інвестиційної політики в аграрному секторі економіки України.

Амортизаційна політика повинна забезпечувати просте відтворення основних фондів підприємства, але цього не відбувається через ряд факторів. Основним серед них є нецільове використання підприємствами амортизаційних відрахувань, оскільки податковий метод нарахування амортизації не визначає, на які заходи можуть використовуватися амортизаційні кошти. Тому амортизаційні кошти використовуються не за цільовим призначенням, не на фінансування інвестицій, а на поточні витрати.

Іншим важливим фактором, що визначає таку ситуацію, є досить високий рівень інфляції, вплив якої знецінює ресурси, отримані за рахунок амортизації, і унеможливає своєчасне оновлення основних фондів [38]. Крім того, розширене відтворення цих коштів має базуватися на розумному ціноутворенні та ефективній інвестиційній політиці, яка не виконує своїх функцій. Зокрема, цінова політика

має бути спрямована не лише на покриття всіх витрат на сільськогосподарське виробництво, включаючи амортизацію, а й на забезпечення певного рівня рентабельності бізнесу.

Важливою умовою є встановлення певного паритету цін на сільськогосподарську продукцію та продукцію галузей [32].

Зі свого боку, інвестиційна діяльність, спрямована на розвиток аграрного сектору, дозволила б також оновити матеріально-технічну базу, технічно та технологічно вдосконалити виробничий процес. Однак на практиці інвестиції обмежуються найбільш прибутковими напрямками сільськогосподарського виробництва.

Як наслідок, виникає певний дисбаланс: галузі, які потребують радикальної модернізації на основі довгострокових інвестицій, залишаються без додаткових ресурсів, а фінансування продовжує залишатися тими напрямками, які дозволяють інвесторам швидко отримувати прибуток.

Особливістю активів є їх ліквідність, тобто здатність підприємства швидко трансформувати свої активи в грошові кошти для своєчасного покриття необхідних зобов'язань. Таблиця аналізу даних 2.7 свідчить про тенденцію до зниження ліквідності.

Таблиця 2.7

Динаміка відносних показників ліквідності сільськогосподарських підприємств України

Показники	Значення показників по роках			2020/2018
	2018	2019	2020	+, -
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,05	0,02	0,05	0,07
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,05	1,03	0,99	0,15
Коефіцієнт покриття	1,5	1,19	1,54	0,19

Дані таблиці 2.6, показують, що це в першу чергу стосується коефіцієнта абсолютної ліквідності, який у 2020 році знизився до 0,05. Тобто в середньому по Україні підприємства мають лише 5% грошових коштів та поточних фінансових інвестицій для погашення поточних зобов'язань у певний момент.

За нормативними значеннями цей показник має бути в межах 0,20-0,35.

Зауважимо, що рівень коефіцієнта швидкої ліквідності близький до норми. Коефіцієнт покриття значно знизився, який у 2020 році становив лише 1,54, що свідчить про відсутність активів у ліквідній формі. Тобто їх вистачає для погашення поточних зобов'язань, але у компаній майже немає можливості маневрувати активами. В умовах реальної господарської діяльності така ситуація призводить до дисбалансу грошових потоків та неплатоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Виходячи з вищесказаного, можна сказати, що переважно низький рівень якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств зумовлений високим рівнем зносу основних засобів та низьким рівнем їх відтворення.

Оцінка фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств та виявлення факторів, що впливають на їх рентабельність, що визначає зміну її рівня, є основою для обґрунтування управлінських рішень щодо перспектив подальшого розвитку галузі. Проведені дослідження на макрорівні створюють основу для прийняття обґрунтованих рішень щодо розвитку аграрного сектору національної економіки шляхом розробки та реалізації ефективної науково-технічної, бюджетної, фінансової, інвестиційної та фінансово-кредитної політики.

2.3. Аналіз ефективності використання фінансових ресурсів аграрних підприємств

Визначальними внутрішніми факторами ефективності окремого підприємства є його ресурсозабезпеченість та якість управління використанням цих ресурсів.

Фінансові ресурси, як і будь-які інші ресурси, за еквівалентних умов навколишнього середовища можуть приносити різний економічний та соціальний ефект. Традиційними показниками цього ефекту є розмір сукупних фінансових ресурсів (активів) і чистого прибутку, валового доходу, розміру заробітної плати, рівня рентабельності та ін. Якісний аналіз ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства також слід проводити за критеріями стабільності, платоспроможності та ділової активності, які розглядаються крізь призму структури капіталу, ліквідності та оборотності, що дозволяє кількісно оцінити

вплив фінансової діяльності підприємства, управління ресурсами щодо рентабельності та динаміки розвитку підприємства. (Табл. 2.8)

Таблиця 2.8

**Показники ефективності використання фінансових ресурсів
сільськогосподарських підприємств України**

Показник	Нормативне значення	Рік			
		2018	2019	2020	2020/ 2018 (+/-)
<i>Показники рентабельності та динаміки розвитку</i>					
Рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	> 0, збільшення	10,08	13,1	37,36	16,50
Рентабельність (збитковість) всього капіталу, %	> 0, збільшення	5,05	5,5	15,0	3,81
Рентабельність (збитковість) діяльності підприємств, %	> 0, збільшення	11,85	20,6	41,7	16,81
Індекс ділової активності	> 1, збільшення	1,11	1,33	1,75	3,02
Темп зростання чистого доходу	збільшення	1,01	1,33	2,41	0,83
<i>Показники ліквідності та ділової активності</i>					
Коефіцієнт покриття	> 1	1,72	1,64	1,5	0,50
Коефіцієнт оборотності активів	> 0,5	0,43	0,55	0,66	0,20
Коефіцієнт оборотності необоротних активів	< 1, зменшення	1,13	1,74	2,64	1,44
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	< 0,1, зменшення	0,68	0,8	0,88	0,14
<i>Показники фінансової активності</i>					
Коефіцієнт фінансової автономії	збільшення	0,5	0,42	0,4	0,14
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	збільшення	0,5	0,58	0,6	0,16
Коефіцієнт співвідношення власного і позикового капіталів	> 0,5	1	0,72	0,67	0,56

За результатами аналізу показників, наведених у табл. 2.8, спостерігається певна стабільність показників, що характеризують ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Отриманий нами економічний ефект від використання наявних ресурсів, виражений через систему економічних показників і коефіцієнтів, підтверджує взаємозалежність кількості використаних ресурсів, рентабельності та ефективності використання активів.

Основні економічні та соціальні результати управління сільськогосподарськими підприємствами дають підстави виділити таку закономірність: за рахунок авансування більшого капіталу у виробництво підприємства отримують більший дохід, отримують вищі прибутки та краще оплачують працівників. Таким чином, більший обсяг інвестованого капіталу

створює більше доходу та чистого прибутку підприємства, що сприяє покращенню його фінансово-економічного стану, інвестиційної привабливості, розвитку соціальної політики.

Ця тенденція є надзвичайно позитивною для компаній, які раціонально зважають свою економічну, технологічну, соціальну та екологічну політику. Водночас надмірне нагромадження капіталу з єдиною метою максимізації прибутків власників може завдати шкоди культурі виробництва, землі як засобу виробництва, навколишньому середовищу тощо.

Оцінка загальних показників економічної ефективності господарської діяльності не відповідає вимогам власників, інвесторів, кредиторів у повній та достовірній інформації про фінансовий стан підприємства, його інвестиційну привабливість, здатність генерувати додаткові вигоди для зацікавлених сторін.

Фінансовий результат, отриманий підприємством, формується за рахунок власних, залучених і позикових ресурсів. Природно, що за рахунок власних коштів підприємства формують основні засоби, а оборотні кошти фінансуються переважно за рахунок короткострокових позик та інших позикових ресурсів. Зрозуміло, що більші обсяги оборотних активів, вкладених у виробництво (сировини, матеріалів тощо), забезпечують більші обсяги виробництва та вищі доходи. При цьому різниця між рівнем рентабельності підприємства та ціною позикового чи позикового капіталу може істотно змінити кінцевий результат.

Показником, що відображає залежність економічної ефективності від структури капіталу, є загальний ефект фінансового левериджу. Він характеризує ступінь вигоди підприємства від використання позикового капіталу через збільшення віддачі на власні активи.

Класичний метод розрахунку фінансового левериджу:

$$БФЛ = (1 - C_{ин}) \cdot (PA - BK) \cdot (ПК : BK)$$
 для аграрних господарств децю

інша.

Ця відмінність полягає в тому, що, поперше, у розрахунках недоречно враховувати податок на прибуток, оскільки сільськогосподарські підприємства знаходяться на спеціальному режимі оподаткування, а, подруге, відсоткові ставки

за отриманими позиками в більшості випадків скорочуються на розмір облікової ставки НБУ згідно з державною програмою механізму здешевлення кредитів. Отже, загальний ефект фінансового левериджу (ЗЕФЛ) сільськогосподарських підприємств розраховується як підсумок рентабельності активів (РА) та, власне, ефекту фінансового левериджу, тобто ефекту від використання позикових коштів (ПЕ):

$$ЗЕФЛ = РА + ПЕ = РА + (ПК - BK) \cdot (РА - (Bn - BK)),$$

Де : Bn – відсоткова ставка за позиковими коштами; BK – облікова ставка

НБУ, за якою здійснюється відшкодування частини сплачених відсотків за позиками сільськогосподарським підприємствам;

$(ПК - BK)$ – коефіцієнт фінансового левериджу, або плече фінансового левериджу

Слід зазначити, що для вітчизняних сільськогосподарських підприємств вартість банківських кредитів (позикового капіталу) коливається від 22 до 25%, тоді як європейські фермери використовують банківські ресурси на рівні 3-5%. При цьому в Україні діє програма зниження вартості кредитів для сільськогосподарських підприємств, якою у 2015 році скористалися 630 позичальників. Її обсяги, звісно, обмежені, але у 2015 році аграрії використали 97% із 300 млн грн, призначених для компенсації ставок за кредитами. За підсумками 2015 року бюджетне фінансування дозволило знизити вартість лише 7,8 млрд грн кредитів, що становить 7% від їх загальної суми [3].

Наведено рівень загального ефекту фінансового левериджу для сільськогосподарських підприємств

Україна за період 2016-2020 рр. свідчить про зниження ефективності використання позикового капіталу у 2019 та 2020 рр. (рис. 2). Причиною цього є високі процентні ставки за користування позиковими коштами, що негативно впливає на величину диференціала фінансового важеля і, як наслідок, на його загальну величину. Зауважимо, що для сільськогосподарських підприємств, значна кількість яких є дотаційними та збитковими, недоступні дорогі позикові

джерела фінансування, тому основною метою оптимізації структури капіталу для підвищення його ефективності для них залишається критерій мінімізації його вартості [4].

Проте позитивне значення показників загального ефекту фінансового левериджу, що спостерігається протягом досліджуваного періоду, свідчить про наявність потенційних можливостей у підприємств, незалежно від обсягу вилучених ними ресурсів, підвищити рентабельність активів за рахунок ефективного використання залучених коштів. Таким чином, структура джерел фінансування виробництва, яка переважно залежить від якості управлінських рішень, може суттєво впливати на загальну ефективність сільськогосподарських підприємств [6].

Аналізуючи фінансові результати господарювання за період 2016-2020 рр. (табл.2.9), слід зазначити відповідність рентабельності аграрних підприємств навіть в умовах кризи для країни за останні два роки. Помітно зростання рентабельності активів (ROA) за досліджуваний період - на 40% та обсягу продажів (ROS) - майже в 1,5 рази. Такі зміни разом із значним збільшенням власного капіталу (EVA) у 3,3 рази свідчать про високий рівень ефективності.

Резерви збільшення прибутку на авансований капітал також можна визначити за допомогою факторного аналізу. Рентабельність фінансових ресурсів можна представити як добуток таких показників: рентабельність господарської діяльності, рентабельність активів, співвідношення оборотних власних коштів та коефіцієнт автономності [8, с. 46] (див. табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Показники ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств України

Показник	Рік			2020/ 2018 (+/-)
	2018	2019	2020	
ЕВІАТ (прибуток до вирахування процентів), тис. грн	29468,2	49316,1	143539,3	109226,3
НОРАТ (чистий прибуток), тис. грн	14984,5	21481,3	102849,1	77465,1
ROA (відношення ЕВІАТ до середньорічної вартості активів)	0,094	0,126	0,209	0,059
ROS (відношення НОРАТ до чистого доходу)	0,074	0,082	0,228	0,071
EVA (приріст власного капіталу підприємства), тис. грн	8672,2	7111,7	11372,1	77554,1

Таким чином, отримаємо чотирьох факторний мультиплікативний показник рентабельності фінансових ресурсів:

$$P_{\text{фр}} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ЧД}} * \frac{\text{ЧД}}{\text{СОЗ}} * \frac{\text{СОЗ}}{\text{ВК}} * \frac{\text{ВК}}{\text{ФР}}$$

де $P_{\text{фр}}$ – рентабельність фінансових ресурсів;

ЧП – чистий прибуток;

ЧД – чистий дохід;

СОЗ – середньорічна вартість основних засобів;

ВК – власний капітал;

ФР – фінансові ресурси підприємства.

Даний показник інтегрує оцінку ефективності операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства (табл.2.10)

Таблиця 2.10

Вплив ефективності операційної, інвестиційної та фінансової діяльності на рентабельність фінансових ресурсів

Показник	Рік		2020/ 2018, +/-
	2018	2020	
Рентабельність господарської діяльності, %	19,99	28,03	8,03
Капіталовіддача, грн	1,59	2,59	1,00
Коефіцієнт співвідношення необоротних і власних засобів	0,88	0,51	-0,37
Коефіцієнт автономії	0,398	0,401	0,003
Рентабельність фінансових ресурсів, %	11,19	15,00	3,81

Підвищення рентабельності фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств України у 2020 р. порівняно з 2018р. на 3,81 п.п. за рахунок зростання рентабельності господарської діяльності (на 8,03 п.п.) та підвищення рентабельності активів (на 1 грн.) та автономності (на 0,003 п.п.). п.), але менша частка необоротних активів у власних коштах (на 0,37 п.п.) .).

Кількісну оцінку впливу цих факторів на рівень рентабельності фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств можна провести методом заміни:

$$P_{\text{фр}} (\text{Рп}) = 15,00 - (19,99 \cdot 2,59 \cdot 0,51 \cdot 0,401) = 5,0;$$

$$P_{фр}(Фв) = 15,00 - (28,03 \cdot 1,59 \cdot 0,51 \cdot 0,401) = 6,51;$$

$$P_{фр}(Кн/в) = 15,00 - (28,03 \cdot 2,59 \cdot 0,88 \cdot 0,401) = 9,0;$$

$$P_{фр}(Кав) = 15,00 - (28,03 \cdot 2,59 \cdot 0,51 \cdot 0,398) = 1,30.$$

Відхилення значень кожного фактору вплинуло на рентабельність фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств України наступним чином: збільшення рентабельності господарської діяльності на 8,03 п.п. призвело до зростання рентабельності капіталу на 5,0 п.п.; вища на 1 грн рентабельність активів сприяла зростанню рентабельності ще на 6,51 п.п.; менше на 36,84 од., співвідношення необоротних активів та власного капіталу спричинило зниження рентабельності на 9 п.п.; зростання коефіцієнта автономності підвищило рентабельність на 1,3 процентного пункту. В результаті загальне відхилення рентабельності становить:

$$\Delta P_{фр} = 5,0 + 6,51 + (-9,0) + 1,30 = 3,81 \text{ п. п.}$$

Отримані результати свідчать про те, що для підвищення прибутковості авансованого капіталу та покращення мотивації інвесторів до вкладення капіталу необхідно активізувати фінансову діяльність сільськогосподарських підприємств в частині оптимізації джерел формування власності підприємства за «золотим» правилом балансу.

Аналіз ефективності використання фінансових ресурсів дає підстави стверджувати, що незалежно від розміру авансованого капіталу та ресурсів будь-які сільськогосподарські підприємства під кваліфікованим керівництвом мають можливість отримувати прибуток та забезпечувати позитивний економічний ефект від господарювання. Проте підприємства з великим обсягом фінансових ресурсів мають значно вищу ймовірність ефективного використання коштів та високих фінансових результатів.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Стан та ефективність державної підтримки аграрної сфери

За останні кілька років в Україні спостерігається збільшення фінансування сільського господарства за рахунок різних методів державної підтримки. Механізм державної підтримки постійно вдосконалюється, але є низка системних проблем. Як наслідок, збільшення фінансування не забезпечує значного рівня розвитку сільського господарства, підприємства стикаються з проблемами неефективного розподілу, доступу до коштів, низької прозорості, недостатньої ефективності їх використання.

Інша суттєва проблема – недоступність кредитів через їх вартість – потребує дослідження ефективності методів державної підтримки. Ці проблеми призводять до вивчення стану та ефективності державної підтримки агропромислового комплексу України.

Сільськогосподарські землі в Україні займають 72% площі земель (на 2016 рік за даними Світового банку) [1].

Про ефективність використання земель сільськогосподарського призначення свідчить динаміка показників розвитку агропромислового комплексу України у 2018-2020 роках (табл. 3.1), що також відображає ефективність державної підтримки, оскільки регуляторний вплив, прямі та непрямі методи впливу безпосередньо впливають на сільськогосподарський сектор.

Протягом 2018–2020 рр. експорт сільськогосподарської сировини значно зріс (на 127%), а тенденція до його зниження у 2018–2020 рр. (на 4,42%) є позитивною. При цьому відбулося значне скорочення імпорту – на 14,45% за останні три роки. Ці тенденції свідчать про ефективність державного регулювання, що сприяє зростанню внутрішнього ринку агропромислового комплексу України.

Зменшення зайнятості в агропромисловому комплексі на 24,75% може свідчити про техніко-технологічне переоснащення, яке може відбутися за рахунок

програм державної підтримки (зокрема, активізації програм компенсації машин та обладнання у 2018-2020 рр.), які передбачають компенсацію на машини, будівництво, обладнання, здешевлення кредитів тощо.

Таблиця 3.1

Динаміка показників розвитку АПК України у 2018–2020 рр.

Показник	Ріки			2020/ 2018, %
	2018	2019	2020	
Експорт сільськогосподарської сировини (% товарного експорту)	2,1	1,7	1,9	4,4
Імпорт сільськогосподарської сировини (% від імпорту товарів)	1,2	1,2	1,04	14,4
Зайнятість у сільському господарстві (% від загальної кількості зайнятості) (за підрахунками МОП)	15,6	15,4	15,3	1,7
Сільське господарство, лісове господарство та рибальство, додана вартість (% від ВВП)	11,7	10,2	10,1	13,6
Сільське господарство, лісове господарство та рибальство, додана вартість (річний % зростання)	6,3	2,3	7,8	22,9
Сільське господарство, лісове господарство та рибальство, додана вартість (у цінах 2010 р., млн дол. США)	13646,9	13327,2	14365	5,3
Сільське господарство, лісове господарство та рибальство, додана вартість (млн дол. США)	10946,6	11428,1	13262,9	21,2
Сільське господарство, лісове господарство та рибальство, додана вартість на одного працівника (у цінах 2010 р., дол. США)	4665,5	4661,4	5099,3	9,3

Джерело: складено на основі [1]

В період з 2018р. по 2020 р. додана вартість зменшилась на 13,55%. Річні показники доданої вартості характеризуються багатовекторною динамікою: у 2018 та 2019 рр. відбулося зростання на 6,33 % та 7,79 % відповідно, а в 2020 р. – скорочення на 2,34%.

Це може бути наслідком скасування спеціального режиму оподаткування та скорочення обсягів виробництва та підтверджує дієвість державної підтримки АПК і важливість державного регулювання.

Перевищення доданої вартості сільського, лісового та рибного господарства у фактичних цінах над цінами 2010 року свідчить про вплив монетарної політики, інфляції, девальвації на стан сільського господарства, можливість залучення кредитів для фінансування діяльності.

У 2018–2020 рр. додана вартість у фактичних цінах значно перевищувала додану вартість у цінах 2010 р., відповідно, рентабельність АПК була нижчою через девальвацію національної валюти. За десять років суттєво зросла додана вартість на одного працюючого, зокрема за рахунок скорочення зайнятості в

агропромислового комплексу. Таким чином, аналіз показників підтверджує вплив державного регулювання та підтримки на стан агропромислового комплексу України.

Державна підтримка агропромислового комплексу передбачає державне регулювання у вигляді непрямой підтримки (податкові пільги) та прямої підтримки (асигнування, кредити). Державну підтримку можна визначити як цільове фінансування з бюджету на основі бюджетних програм, спрямоване на підтримку ключових напрямів діяльності суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, цільові заходи в умовах низької ефективності їх функціонування [10].

Сьогодні пріоритетним завданням уряду є стимулювання розвитку фермерства та формування ефективної моделі соціально відповідального, продуктивного власника господарства. Зокрема, на 2020 рік фінансова державна підтримка здійснюється на основі раніше діючих державних програм (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Урядові програми державної підтримки АПК

Галузь АПК	Сутність державної підтримки
Тваринництво	Дотації за утримання ВРХ у сумі 900 грн на 1 одиницю Часткове відшкодування вартості племінних тварин (50%) Компенсація будівництва тваринних комплексів (фінансування за рахунок банківських кредитів) у розмірі не більше 25% кредитних коштів до п'яти років
Техніка та обладнання	Компенсація вартості придбаної техніки: 25% за рахунок бюджетної програми «Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників» та 15% за рахунок БП «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств»
Рослинництво	Компенсація 80% вартості (без ПДВ) насіння вітчизняного виробництва (не більше ніж на суму 80 тис грн на одне господарство) Компенсація 80% вартості на купівлю садивного матеріалу галузей виноградарства, хмелярства та садівництва, будівництва холодильників, об'єктів із заморожування, придбання ліній обробки товарів. Компенсація вартості будівництва об'єктів із зберігання, переробки зерна (30% вартості)
Субсидії	60 000 грн на створене фермерське господарство / 3000 грн. на 4-га 12 000 грн. на одного члена фермерського господарства, проте не більше 40 000 грн
Кредити	Часткова компенсація процентної ставки терміном до 12 місяців для покриття виробничих витрат, 36 місяців – для капітальних витрат. Здешевлення кредитів (компенсація 1,5% облікової ставки: до одного року – до 500 тис грн; до трьох років – до 9 тис грн). Кредити для галузей тваринництва (компенсація 1,5% облікової ставки за 1 короткостроковим та/або 1 середньостроковим кредитом)

Джерело: складено на основі [4]

Слід зазначити, що умови надання державної підтримки відрізняються залежно від форми господарської діяльності. Для кооперативів (об'єднаних сільськогосподарських товаровиробників) передбачена компенсація 70% вартості техніки та обладнання. Для великих виробників, які потребують допомоги іншого характеру, надаються дешеві кредити, вартість обладнання відшкодовується в розмірі 25%.

Таблиця 3.3

Динаміка фінансування державної підтримки розвитку підприємств АПК України

КПКВК	Програма/напрямок	2018	2019	2020	Темп росту
2801030	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	263,4	265,9	80,6	0,95
2801230	Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств, у т. ч.	101,1	203,3	136,2	101,0
2801350	Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	224,9	394,3	119,1	75,3
2801540	Державна підтримка галузі тваринництва, у т. ч.	166,5	2389,8	14,07	1335,6
2801580	Фінансова підтримка сільгосп товаровиробників, у т. ч.	47,1	912,9	1036,2	1838,1
	Разом, в тому числі:	803	4166,2	1386,2	418,83

Джерело: складено на основі [13; 15]

У 2019 році відбулося значне збільшення фінансування в рамках бюджетних програм підтримки розвитку сільського господарства.

Дешевші кредити залишаються відносно неефективним інструментом державної підтримки, оскільки обсяг фінансування за цією програмою не змінюється і становить лише 6% від загального фінансування сільськогосподарських підприємств. Фінансова підтримка фермерських господарств значно зросла (на 101%), її частка становила лише 5%, у тому числі компенсація на техніку та обладнання 3%, дотація на 1 га новоствореним господарствам 1%, дешевші кредити лише 0,20%. Значно збільшився обсяг фінансування програми «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників та нагляд за ними» на 75%, а частка становить 9,5%. Найбільший обсяг фінансування припав на тваринництво 57%, а

зростання на 1335%, що свідчить про ефективність програми. Варто відзначити ефективність бюджетних дотацій на корів (12,29%), на вирощування молодняку великої рогатої худоби (7,7%), відшкодування витрат племінних тварин (5%), відшкодування вартості приміщень 31%.

Таким чином, найефективнішим інструментом є відшкодування вартості будівництва. Фінансова підтримка сільгоспвиробників шляхом зниження вартості сільськогосподарської техніки та обладнання також є ефективним інструментом, адже у 2020 році приріст становив 1838%, а частка 22%. Таким чином, ми спостерігаємо підвищення ефективності державної підтримки сільгосппідприємств, оскільки збільшено купівельну спроможність фермерських господарств, оновлено обладнання, побудовано об'єкти. Варто зазначити, що станом на 2019 рік обсяг державної підтримки значно вищий, ніж у 2018 році, загалом становить лише одну третину обсягу фінансування у 2020 році.

Незважаючи на збільшення фінансування, порівняно з країнами ЄС, де 21% валової продукції сільського господарства компенсується державою, у країнах ОЕСР 19%, в Україні у 2020 р. частка становила 9,5% [6].

Недоліками фінансування розвитку сільськогосподарських підприємств є непрозорий механізм доступу, розподілу коштів, зокрема для малих і середніх виробників, неефективне використання коштів (відсутність системних інновацій, нових технологій), порушення об'єктивності розподілу та невідповідність кінцевих одержувачів. Фактичний обсяг фінансування агропромислового комплексу становить менше 5% і це менше запланованого. При цьому вчені відзначають систематичне недофінансування сільського господарства [11; 16].

Наприклад, 41%- 0,942 млрд грн – із усіх виплачених з початку 2018 року субсидій, за даними Держказначейства, отримав «Миронівський хлібопродукт». Друге місце за державною підтримкою посіла Група компаній «Укрлендфармінг», які виплачено 0,236 млрд грн (10%). При цьому виконано вимоги, згідно з якими щомісячна бюджетна дотація виробникам птиці не може перевищувати 50% призначених асигнувань на бюджетну дотацію у поточному місяці. Тобто дрібні фермерські господарства майже не отримували державної підтримки. І хоча існуючий механізм розподілу бюджетних коштів «виключає людський фактор»,

цього виявилось недостатньо для логіки та ефективності. Таким чином, підтримка аграрного сектору, запроваджена у першому півріччі 2018 року, свідчить про те, що новий механізм не позбувся попередніх системних проблем і набув власних, що зводить нанівець заявлені зусилля державної політики [5].

Існуюча система використання коштів за бюджетними програмами не забезпечує доступу до них більшості дрібних виробників, а отже не дозволяє розвивати нові напрямки сільського господарства (зокрема органічного виробництва). В Україні не існує розгалуженої системи регіональних дорадчих служб, діяльність яких полягає в розширенні професійних знань виробників, навичок як державних службовців, так і бізнесу [9], тому одним із шляхів удосконалення механізму державної підтримки є децентралізований розподіл коштів для забезпечення рівного доступу всіх виробників.

Дешеві кредити для сільськогосподарських підприємств є одним із ефективних інструментів державної підтримки, але в Україні він характеризується низьким рівнем ефективності через бюрократизацію та обмеженість банківських установ, які виступають партнерами.

Побудовано регресійну модель оцінки факторів, що впливають на формування чистого прибутку та ефективність АПК. Доведено, що чистий прибуток залежить від витрат, обсягів реалізованої та виробленої продукції, податків на прибуток, розміру державної підтримки сільського господарства, податків на продукцію.

У періоди зростання фінансування підприємства мають можливість підвищити рівень оборотних коштів, забезпечити зростання виробництва, а отже, і збуту.

Крім того, зростання фінансування позитивно впливає на сплату податків до держбюджету, які збільшуються в періоди збільшення продажів. Такі тенденції свідчать про важливість системної державної підтримки, планування та прогнозування довгострокових наслідків державного регулювання на стан сільського господарства. Ці тенденції підтверджуються даними табл. 3.4, що відображає співвідношення між обсягами фінансування та показниками розвитку сільського господарства.

Таблиця 3.4

Кореляційні залежності між обсягом фінансування та показниками розвитку АПК

	Коефіцієнт кореляції	Циклічність державного фінансування
Обсяги фінансування АПК, млн грн	1	2
Рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності підприємств	0,639	Антициклічні
Експорт сільськогосподарської сировини (% товарного експорту)	0,920	Антициклічні
Імпорт сільськогосподарської сировини (% від імпорту товарів)	0,915	Антициклічні
Зайнятість у сільському господарстві (% від загальної кількості зайнятості) (за підрахунками МОП)	0,882	Проциклічні
Сільське господарство, лісове господарство та рибальство, додана вартість (% від ВВП)	0,873	Антициклічні
Сільське господарство, лісове господарство та рибальство, додана вартість (річне % зростання)	0,477	Проциклічні

Джерело: розраховано автором на основі [1-2; 12]

Співвідношення між державною підтримкою та показниками розвитку сільського господарства вказує на те, що рентабельність, експорт та імпорт, зростання доданої вартості збільшуються задля зменшення фінансової підтримки аграрного сектору, тоді як зайнятість та щорічне зростання галузі є проциклічними, що означає їх зростання у разі зростання обсягів державної підтримки.

Істотні особливості державної підтримки агропромислового комплексу дають можливість розповісти напрями вдосконалення механізму фінансування, зокрема:

- стимулювання кредитування шляхом створення сприятливих умов для розвитку сільськогосподарських спеціалізованих банків, які забезпечують високу надійність інструментів для підприємств;

- розвиток фінансово-кредитних установ з використанням програмного фінансування державної підтримки;

- розвиток страхування кредитів за державними програмами для сільського господарства;

- розробка банківськими установами спеціальних кредитних програм для додаткового фінансування інновацій у галузі;

- стимулювання розвитку лізингу для збільшення закупівлі інноваційної техніки та обладнання [3];

- запровадження конкурентних умов відповідно до правил ринкової економіки для стимулювання найбільш продуктивних галузей та виробників сільського господарства на основі принципів прозорості та відкритості [8].

Це означає, що існуючі програми потребують підвищеної прозорості у розподілі коштів щодо напрямку коштів. Сьогодні вони зареєстровані на сайті Міністерства аграрної політики та промощі України і відображають інформацію про одержувачів компенсації за техніку, обладнання, витрати на закупівлю у насінництві, одержувачів коштів на корів, компенсацію відсотків тощо.

Дослідження дозволяє констатувати підвищення рівня ефективності державної підтримки агропромислового комплексу України, починаючи з 2018 року за рахунок розширення інструментів державного фінансування з можливістю різноманітних потреб і проблем окремих галузей агропромислового комплексу.

Зростання фінансової підтримки дозволяє вирішувати проблеми галузі, але вони відсутні для вирішення системних проблем: результати механізму державної підтримки, дослідження інновацій, проблеми малого та середнього бізнесу, індивідуальних фермерських господарств. Державна підтримка сільського господарства характеризується анти циклічністю, що виражається у відставанні впливу на розвиток сільського господарства. Останнє дає підстави стверджувати про важливість впровадження системи макроекономічного планування та прогнозування впливу фінансування сільського господарства на середньострокову перспективу.

3.2. Залучення альтернативних джерел фінансування аграрних підприємств

Першочергове значення аграрного сектору полягає в тому, що він

залишається основною виробничо-господарською та соціально-організаційною базою основної частини сільського населення, яке становить майже третину населення (рис. 3.2).

В Україні залишається незадовільною оцінка фінансового забезпечення сільськогосподарської діяльності: сільгоспідприємства, відчуваючи брак власних коштів і не маючи можливості залучити дорогі банківські кредити, здебільшого залишаються малоприбутковими, а часом і збитковими. Крім того, цільове фінансування аграрного сектору економіки є недостатнім через невеликий обсяг бюджетних коштів на підтримку розвитку галузі та бюджетний дисбаланс.

Вибір методів фінансування дозволяє розрахувати пропорції в структурі джерел фінансових ресурсів, найпоширенішими з яких є самофінансування, кредитне фінансування, лізинг, залучення заощаджень і коштів іноземних інвесторів, бюджетна підтримка та інші.

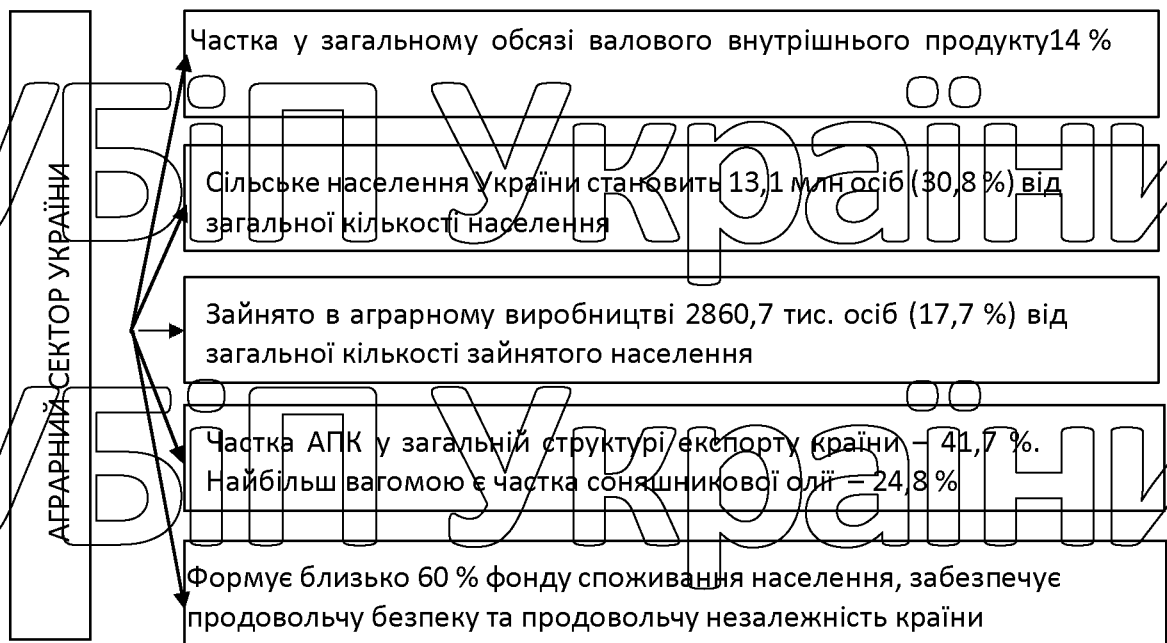

Рис. 3.2. Місце аграрного сектору в національній економіці України [6]

Самофінансування базується на повній окупності виробничих витрат, розширенні матеріально-технічної бази сільськогосподарського підприємства і означає ступінь покриття поточних і капітальних витрат за рахунок власних джерел суб'єкта господарювання, які формуються переважно за рахунок амортизації та прибутку.

У країнах з розвинутою ринковою економікою рівень самофінансування

досягає 60% і більше (якщо менше – престиж фірми падає) [15].

Основною формою власних фінансових ресурсів є розмір чистого прибутку підприємства як показник ефективності його господарської діяльності.

Слід підкреслити, що сьогодні прибуток є джерелом фінансування лише прибуткових підприємств. У сучасних складних для сільськогосподарського товаровиробника умовах збиткового виробництва та значного податкового навантаження прибуток як джерело фінансових ресурсів значно поступається амортизації.

Протягом тривалого часу важливим власним джерелом фінансування оновлення та відтворення основних фондів були амортизаційні відрахування, завдяки яким власник вкладав кошти у своє виробництво.

Амортизаційна політика в сільському господарстві не повністю відповідає сучасним потребам аграрного сектору: не забезпечує необхідних умов для нормального відтворення основного капіталу, призводить до викривленого відображення вартості окремих основних фондів і суми їх зносу, отже, тягне за собою зменшення нарахованих і віднесених на собівартість продукції амортизаційних відрахувань [3]. Крім того, зростання інфляції постійно знецінює власні кошти підприємств, накопичені за рахунок амортизації, і фактично знецінює це джерело.

Важливим джерелом фінансових ресурсів може бути залучення коштів з тіньового сектору економіки України. Його легалізація шляхом створення сприятливого клімату для інвесторів вирішила б багато фінансових проблем і дала б приплив додаткових інвестицій. За світовими нормами прийнятною вважається частка тіньової економіки на рівні 5-10% ВВП країни.

Сьогодні, за оцінками різних експертів, рівень тіньової економіки в Україні становить 44,8%, що вже є критичним. У 2019 році рівень тіньової економіки становив 45% офіційного ВВП, що становить 11 процентних пунктів. більше, ніж у 2018 році.

Динаміку децінізації стримують ще невирішені питання, що негативно впливає на розвиток економіки країни в цілому. До них належать:

- збереження суттєвих викликів стабільності фінансової системи країни

в умовах банкрутства фінансових установ та виведення їх з ринку;

- наявність невідконтрольних владі територій, утворених під час військової агресії на території країни;

- низька довіра суб'єктів господарювання до державних установ [7].

Ефективність процесу детінізації економіки є похідною від спроможності держави створити сприятливі умови для підвищення ділової активності бізнесу в легальній економіці шляхом покращення інвестиційного та бізнес-клімату в країні та створення інституційного середовища, для якого тіньова економіка була б неефективною.

Виведення національного капіталу «з тіні» вимагає від держави залучення широкого кола економічних регуляторів у сфері оподаткування та кредитно-фінансового регулювання «детінізованого» капіталу. Тіньові фонди - величезний резерв, залучення якого в аграрний сектор вирішило б багато фінансових проблем.

Також значним резервом фінансових ресурсів є заощадження фізичних осіб. Організовані заощадження залучаються до інвестиційної діяльності через банківські та небанківські фінансові установи. Неорганізовані заощадження формуються шляхом купівлі домогосподарствами вільно конвертованої валюти, майна та накопичення готівки [14].

Останнім часом вартість депозитів як способу заощадження значно знизилася. За даними НБУ, охоплення населення депозитами зараз найнижче за останні 8 років. Існує кілька причин такого низького інтересу людей до банківських депозитів, починаючи від нижчих доходів і закінчуючи більш високою інфляцією, яка «з'їдає» майже всі переваги відсотка [4].

За даними Держкомстату України, у 2018 році доходи населення становили 2475,8 млрд грн, витрати - 2544,8 млрд грн. При цьому у 2020 році порівняно з 2019 роком номінальні доходи населення зросли на 24,4%, реальні – на 6%, а заощадження українців у 2018 році зменшилися на 69 млрд грн.

Як наслідок, українці приносять до банку все менше грошей. Дослідження, проведене маркетинговою компанією GfK Україна, показує, що станом на кінець 2020 року лише 3,4% українців мали депозити в банках.

Згідно з опитуванням GfK Ukraine, більше половини населення України сьогодні взагалі не має грошових заощаджень – ні у вигляді банківських депозитів, ні у вигляді готівки. Серед тих, у кого місячний дохід не перевищує 4 тис. грн., 77,6% респондентів відповіли, що не мають вкладів та наявних заощаджень. Серед тих, хто отримує більше 8 тис. грн на місяць, таку відповідь дали 55,1% респондентів [4].

Причиною того, що населення повільно збільшує обсяги своїх вкладів у банках та інших фінансових установах, є відсутність гарантій з боку держави, психологічні перешкоди для невизначеності в постійному інтересі, тобто в отриманні гарантованого доходу, відсутність прозорої системи захисту депозитів.

Стимулювання інвестиційної активності населення може встановлюватися в інвестиційних банках вищі, ніж в інших банківських установах, процентні ставки для фізичних осіб, надання громадянам, які беруть участь в інвестуванні компанії, первинних прав на придбання її продукції за зниженими цінами [2].

Збільшення обсягів фінансування з державного бюджету є пріоритетом інвестиційної політики більшості країн. Відповідно до законодавства України частка видатків на фінансування сільського господарства має становити не менше 5% видаткової частини державного бюджету. Реальні обсяги фінансування не досягають заявлених показників (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Динаміка видатків державного бюджету України на сільське господарство

Показники	2018	2019	2020	2020р. /2018р. (+,-)
Видатки Державного бюджету – всього, млрд грн	402,9	489,3	566,6	197,0
Сільське господарство, млрд грн	4,7	4,4	11,0	144,7
у відсотках до загального обсягу видатків, %	1,2	0,9	1,9	x

Джерело: складено автором за даними [16]

Як свідчать дані табл. 3.2, фактична державна підтримка аграрного сектору в Україні малоефективна, не компенсує витрати сільськогосподарських підприємств внаслідок цінової та торговельної диспропорції.

Основними пріоритетами державної аграрної політики мають бути:

- розширення сфери інтеграції дрібних фермерів з великими товарними господарствами, переробними, збутовими підприємствами та постачальниками ресурсів;

- радикальне зміцнення соціальної інфраструктури села;

- запровадження нових механізмів розподілу субсидій сільськогосподарським товаровиробникам, які орієнтують їх на ринкові сигнали, а не на види виробничих субсидій;

- забезпечення прозорості процесу розподілу фінансової підтримки, рівноправної участі всіх виробників у її отриманні та встановлення загальних лімітів дотацій на одного одержувача платежів з державного бюджету;

- застосування механізмів фінансової підтримки сільського господарства товаровиробників шляхом субсидування процентної ставки, надання гарантій за банківськими кредитами або прямими інвестиціями, кредитування товарних позик, сільськогосподарської техніки, підтримки кредитних спілок, страхування продукції тощо [10].

Агропромисловий комплекс України потребує значних фінансових надходжень. В умовах, коли обсягу внутрішнього фінансування недостатньо для розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва, актуальним стає питання інтенсифікації інвестиційних процесів за рахунок залучених джерел.

Сьогодні фінансові впливання в аграрний сектор є потужним стимулятором розвитку ринкових відносин у цій сфері та інтеграції України у світовий економічний простір.

Але тут слід мати на увазі, що в структурі фінансування зовнішні джерела не повинні переважати над внутрішніми, оскільки тоді втрачається самостійність підприємства як виробничої одиниці.

У сільськогосподарському виробництві розвинених країн широкого розвитку набула особлива система сільськогосподарського кредитування, орієнтована на специфіку сільського господарства. Суттєвою особливістю сільського господарства є відсутність вільних коштів, висока фондомісткість і відносно низька фондовіддача, сезонність виробництва і значна тривалість виробничого циклу в залежності від природно-кліматичних умов. Все це робить її

менш конкурентоспроможною на ринку боргового капіталу.

Однією з найважливіших цілей державної підтримки є здешевлення державних позик аграріям. Це можна зробити двома способами або компенсуючи кредитні ставки, або частково компенсуючи тіло позики. Більш дешеві кредити дозволять фермерам витратити частину прибутку на капітальні вкладення та розвиток виробництва. Такі програми діяли в середині 2000-х і були дійсно ефективними. Якщо говорити про тваринництво, то це будівництво та оновлення корівників та свинарників, придбання нового сучасного обладнання тощо. Якщо держава буде готова «гасити» 40-50% тіла кредиту, це дійсно спрацює на галузь, буде широко використовуватися і дасть потіток розвитку тваринництва [5].

Провідним напрямом кредитної політики в сільському господарстві має стати створення пільгового механізму кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Для цього необхідна гарантія з боку держави у наданні банкам безвідсоткової та з відстрочкою виплати цільових кредитів на модернізацію та розширення матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва, впровадження нових технологій, створення переробних та збутових підприємств. За рахунок держбюджету також необхідно відшкодувати комерційним банкам частину плати за кредит, що зробить його дешевшим і доступнішим для безпосередніх одержувачів. Держава має стати в тій чи іншій формі своєрідним гарантом і, таким чином, взяти на себе економічний ризик кредитування сільськогосподарських підприємств у період їх становлення та зміцнення [9].

Перспективним напрямком є збільшення кредитування агропромислових холдингів, які здійснюють не лише виробництво та переробку, а й реалізацію сільськогосподарської продукції. Вони являють собою органічне поєднання фінансового та агропромислового капіталу. У цьому випадку зараховується завершений цикл обігу коштів і товарів, що знижує ризик неповернення позик.

Комерційні банки часто самі стають учасниками агропромислових холдингів, виступаючи в ролі кредитора та керівника фінансових потоків холдингу. Поєднання цих двох функцій знижує кредитні ризики та підвищує зацікавленість банку у збільшенні кредитного портфеля. Сільськогосподарські підприємства

мають доступ до фінансово-кредитних і матеріально-технічних ресурсів, а фінансові установи - вигідне розміщення капіталу [9].

Одним із альтернативних джерел фінансування сільського господарства може стати відродження кредитної кооперації. Але це вимагає від держави надання адресної допомоги у вигляді здешевлення банківських кредитів. Серед переваг сільськогосподарського кредитного кооперативу можна виділити наступні: позичальники можуть отримати позики під нижчі відсотки, а вкладники - вищий відсоток за свої заощадження; члени кредитної спілки є не лише її клієнтами, а й власниками; можливість працювати з невеликими депозитами та позиками [11].

За роки незалежності Україна не створила цих важливих елементів для успішного функціонування аграрного сектору. А головне – відсутній дієвий механізм кредитування села. Існуюча бюджетна програма фінансової підтримки агропромислових підприємств через механізм здешевлення кредитів спрощує доступ сільськогосподарських підприємств до кредитних ресурсів, але не сприяє комплексному вирішенню кредитної проблеми в цілому.

У сучасних умовах економічного розвитку України вдосконалення лізингових відносин набуває особливого значення для сільськогосподарських товаровиробників. Лізинг можна розглядати як перетворення банківської позики в товарну позику шляхом надання лізингодавцем майна у формі лізингу [9]. Слід зазначити, що в багатьох розвинених країнах лізинг давно набув особливого розвитку, тому що отримати довгострокову позику в банку важко, а лізинг легше укласти, оскільки лізингові компанії не вимагають жодних додаткових гарантій від орендарів.

Лізинг дозволяє компаніям розширювати та модернізувати виробництво, відкривати нові бізнеси, не витрачаючи коштів на придбання обладнання. Лізинг особливо привабливий для малих і середніх підприємств, оскільки дає їм доступ до передових технологій, дозволяє змінювати застарілі моделі обладнання на передові.

Вартість договорів фінансового лізингу за галузями представлена в табл. 3.6

Таблиця 3.6
Динаміка вартості договорів фінансового лізингу за галузями економіки

Галузі економіки	2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	сума, млн. грн	питом а вага, %	сума, млн. грн	пито ма вага, %	сума, млн. грн	питома вага, %
Харчова промисловість	534,1	2,0	428	1,8	303,3	1,3
Транспорт	8252,8	31,3	7886,4	34,0	7220,4	31,7
Сфера послуг	984,6	3,7	1206,4	5,2	1349,2	5,9
Сільське господарство	6636,4	25,2	7886,4	34,0	7220,4	31,7
Машино-будування	326,5	1,2	292,3	1,3	262,7	1,2
Будівництво	1531,2	5,8	928,3	4,0	1049,5	4,6
Добувна промисловість	1746,9	6,6	1645	7,1	167,1	0,7
Інші	6335,2	24,0	2332,8	10,0	5489,1	24,1
Разом	26347,7	100	23177,6	100	22758,4	100

Джерело: складено автором за даними [13]

Як свідчать дані табл. 3.3 за підсумками 2020 р. у трійку лідерів по споживання лізингових послуг увійшли транспортна галузь (вартість договорів – 7220,4 млн. грн (31,7% від загальної вартості)), сільське господарство (5503,4 млн. грн (31,7%)), сфера послуг (1349,2 млн. грн (5,9%)).

Вартість договорів фінансового лізингу на кінець періоду за обладнанням представлена в табл. 3.7

Таблиця 3.7
Динаміка вартості договорів фінансового лізингу в Україні за обладнанням

Галузі економіки	2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	сума, млн. грн	питом а вага, %	сума, млн. грн	питом а вага, %	сума, млн. грн	питом а вага, %
Транспорт	14713,6	55,8	13828,2	59,7	13948,2	61,3
Будівельне обладнання та техніка	1553,8	5,9	821	3,5	1102,7	4,8
Будівлі та споруди	893	3,4	786	3,4	1174,8	5,2
Техніка, машини та устаткування для сільського господарства	5736,4	21,8	4845,2	20,9	4398,2	19,3
Торговельне обладнання	243,3	0,9	208,2	0,9	184,6	0,8
Інше	3207,6	12,2	2689	11,6	1949,9	8,6
Всього	26347,7	100	23177,6	100	22758,4	100

Джерело: складено автором за даними [13]

Згідно з табл. 3.4 Основними об'єктами лізингу за договорами 2020 року були транспортні засоби (61,3% вартості всіх діючих договорів лізингу), машини та обладнання для сільського господарства (19,3%) та будівлі та споруди (5,2%).

Кошти іноземних інвесторів в сучасних умовах нестачі власних фінансових ресурсів можуть стати потужним генератором поживлення інвестиційної діяльності в аграрному секторі України.

Сьогодні доступ українських сільськогосподарських підприємств на ринок іноземних інвестицій все ще обмежений через несприятливий інвестиційний клімат. Проте лише внутрішнє нагромадження та певна частка залучених іноземних інвестицій можуть бути джерелом коштів для структурних змін у сільськогосподарському виробництві, що забезпечить стабілізацію та зростання його обсягів.

Позитивні тенденції останніх років закладають основу для подальшого зростання інвестицій у сільське господарство. Станом на 31 грудня 2020 року загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених в Україну, перевищив відповідний показник 2018 року на 2989,5 млн. доларів США (8,3%) і становив 39144 млн. дол. США (Таблиця 3.8)

Таблиця 3.8

Динаміка прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності

Види діяльності	Роки			2020р./ 2018р., ±%
	2018	2019	2020	
Усього	40725,4	36154,5	39144	75,7
Сільське, лісове та рибне господарство	617	502,2	621,9	86,6
Промисловість	12419,4	9893,6	10685,6	59,3
Будівництво	1301,9	1104,1	1052,1	74,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт	6037,6	5247,4	5140,8	84,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1355,5	1088	1164,4	81,6
Інформація та телекомунікації	1646,2	2089,4	2163,6	117
Фінансова та страхова діяльність	8790,3	8382	10213,3	78,0
Операції з нерухомим майном	3979,4	3882,1	3790,6	97,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	2634,5	2222,6	2303,6	81,4
Інше	1943,6	1743,1	2008,1	83,5

Джерело: складено автором за даними [12]

Забезпечення стабільних темпів розвитку агропромислового комплексу

Україні потребує вирішення принципових проблем: фінансування аграрного сектору економіки шляхом запровадження ефективних механізмів залучення коштів населення; створення сприятливих умов для внутрішніх та іноземних інвестицій; створення пільгового режиму кредитування сільськогосподарських товаровиробників; здійснення державною ефективною бюджетної підтримки; оптимізація пільгового оподаткування при зниженні податкового навантаження для сільськогосподарських товаровиробників.

Сьогодні державна політика у сфері сприяння фінансовій безпеці аграрного сектору є практично єдиним доступним способом виведення сільського господарства із зони тривалого економічного спаду. Сьогодні Україна стоїть перед вибором: або держава в особі уряду продовжуватиме пасивно очікувати зростання інвестиційної активності, або братиме активну участь в інвестиційній політиці для створення сприятливого «тропічного» клімату для масштабних інвестицій на неінфляційній основі.

У сільськогосподарському виробництві України можна виділити такі шляхи покращення фінансування: стимулювання кредитних інструментів забезпечення сільськогосподарського виробництва шляхом створення кооперативних сільськогосподарських банків, що забезпечить сприятливі умови для зростання аграрного сектору. Фінансово-кредитні установи, які фінансують виробників, повинні мати розроблені державою пільгові програми оподаткування. Кредитним установам слід розробляти спеціальні кредитні продукти для сільськогосподарських товаровиробників, які б задовольнили їх потреби у додаткових фінансових ресурсах; удосконалення системи фінансових установ для забезпечення лізингових відносин. Лізинг вигідний сільськогосподарським товаровиробникам та виробникам техніки та переробним підприємствам, оскільки, водночас, є засобом розвитку виробництва, реалізації обладнання, застосування досягнень науково-технічного прогресу [31].

Вирішення питань фінансування має бути пов'язане зі значним підвищенням ефективності агроформувань, їх діяльності на принципах госпрозрахунку. Цей напрямок має забезпечувати окупність виробничих та інвестиційних витрат за рахунок власних коштів, а в разі потреби і запозичень.

Головною особливістю сучасної економіки є інтеграція у світову економічну систему через співпрацю з іноземними партнерами та відплив іноземного капіталу на територію нашої країни. Саме імпорту капіталу все більше виходить на перший план державної інвестиційної політики, однак, щоб не втратити національні позиції, необхідно орієнтуватися на внутрішні джерела фінансування, насамперед національний капітал.

3.3. Вдосконалення механізму фінансування аграрних підприємств

За своєю економічною суттю фінансові потоки АПК функціонують у формі постійних, стійких зав'язків господарських одиниць, державних органів, домогосподарств щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання сільськогосподарських ресурсів, товарів і послуг. Таким чином, фінансові потоки безпосередньо пов'язані з економічною базою агропромислового сектору, оскільки є функціональною детермінантною його ефективного та стійкого зростання.

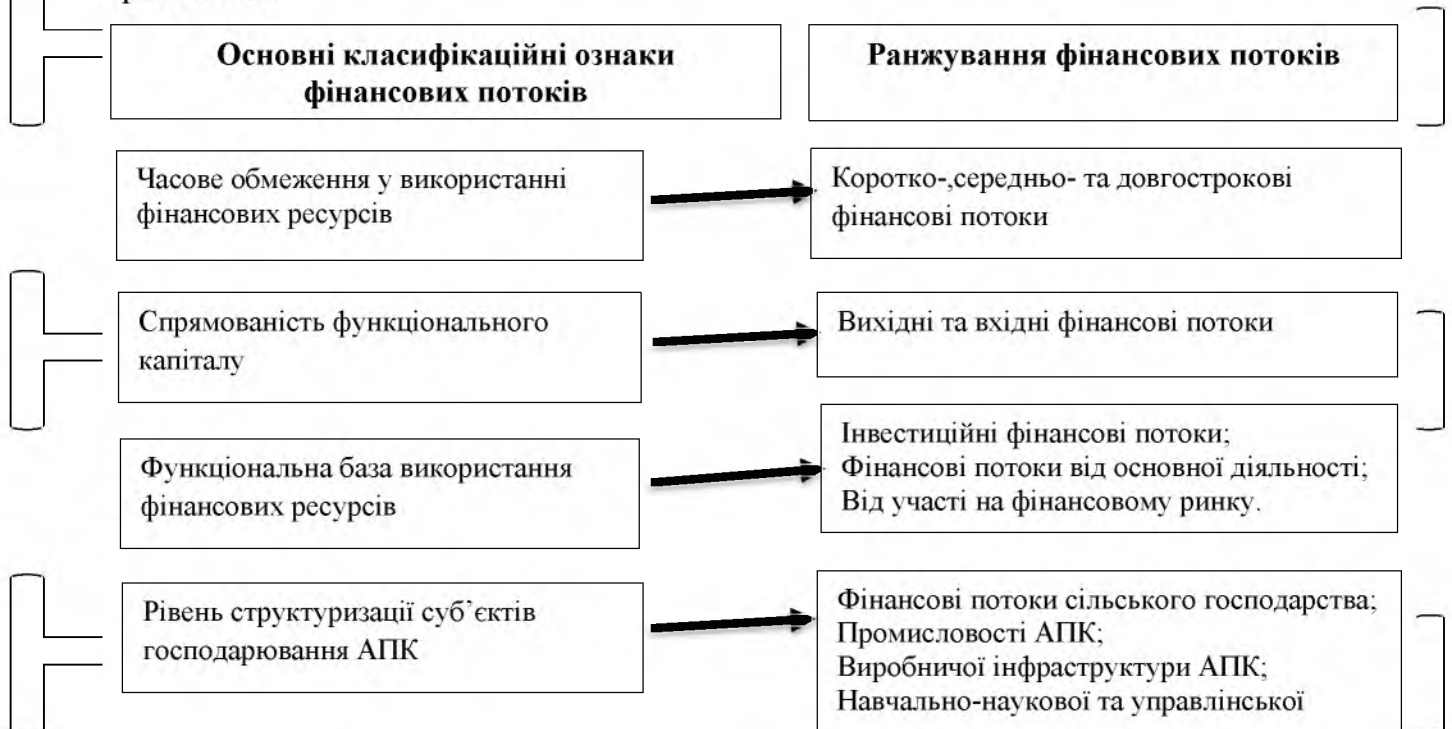

Рис. 3.5. Класифікація фінансових потоків з урахуванням специфіки агропромислового комплексу

Таким чином фінансові потоки в агропромисловому комплексі можна згрупувати за такими критеріями (рис. 3.5)

Враховуючи класифікацію фінансових потоків на різних рівнях управління, виникає необхідність їх декомпозиції в аграрному секторі. При розробці

класифікації фінансових потоків у досліджуваній площині ми враховували не лише особливості фінансових потоків, а й їх симбіоз із сферою реалізації.

Запропонована класифікація фінансових потоків в агропромисловому комплексі сприяє більш чіткому визначенню необхідних інструментів управління фінансовими ресурсами в галузі, оскільки серед багатьох проблем фінансових

потоків центральне місце займають проблеми управління та їх оптимізації.

Зокрема, це стосується питань оперативного управління управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, визначення оптимального співвідношення власних і позикових коштів.

При цьому ефективність управління фінансовими потоками окремих суб'єктів господарювання потребує їх теоретичного ранжування відповідно до

агропромислового сектору з урахуванням рівня реформування агропромислової політики держави, тобто забезпечення ринкових умов фінансових потоків.

Ефективність розвитку агропромислового комплексу безпосередньо залежить від функціонального капіталу, його обсягу та руху, що породжує

наявність фінансових потоків, які виступають потужним каталізатором

відродження галузі. Аналіз теоретичних основ функціонування фінансових потоків в агропромисловому комплексі показав, що деякі їх аспекти недостатньо вивчені та потребують нових наукових поглядів та інтерпретацій.

Ми визначили поліфілетичне формування фінансових потоків з точки зору специфічних особливостей аграрного сектору: об'єктивної диспропорції у

розподілі фінансових ресурсів на сезонне виробництво, забезпечення оптимального розподілу фінансових ресурсів промислових об'єктів, можливості використання альтернативних джерел фінансування.

Однак, якщо узагальнити відповідні роботи вчених у цьому напрямі досліджень, то слід зазначити, що більша частина робіт присвячена загальним

питанням підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, оптимізації структури фінансових ресурсів окремого суб'єкта господарювання,

або визначення певних видів фінансових потоків. Проте попереднє дослідження сутності та функціонального призначення фінансових потоків дозволяє припустити, що їх слід розглядати не лише з ендогенної точки зору, а й враховувати екзогенез руху фінансових ресурсів.

Розкриваючи прикладні аспекти руху фінансових потоків, вчені недостатньо уваги приділяють конкретизації відповідних механізмів, структурі джерел їх формування. Таким чином, виникає проблемне поле для оптимізації інструментів і цілей фінансової політики, яка тривалий час базувалася переважно на принципах швидкого реагування [41]. Крім того, при переході до ринкових відносин головну роль як і раніше відіграє фіскальна політика, яка часто може нейтралізувати ендогенний вплив на фінансові потоки.

Структурний розподіл фінансових потоків за галузями економіки є доцільним, оскільки всі вони мають певні відмінності в процесі подання заявок. Проте в рамках макроекономічного дослідження фінансових потоків необхідно виділити не лише галузевий розподіл фінансових ресурсів, а й територіальну, тобто регіональну диверсифікацію. Особливе актуальним це твердження стає у розвитку АПК, оскільки останній орієнтується на регіональну диверсифікацію, що відповідає задекларованим пріоритетам розвитку сільського господарства.

Оскільки базовою одиницею інтегрованого аграрного бізнесу є суб'єкт господарювання, ми продовжимо дослідження у сфері фінансових потоків на мікрорівні.

Формування фінансових потоків є важливою складовою операційної та загальної фінансової стратегії сільськогосподарського підприємства, а також вихідною умовою здійснення виробничого процесу на всіх його етапах. Нагромадження фінансових ресурсів всередині підприємства (власного капіталу та його реінвестування) та різних суб'єктів господарювання, населення є основою формування джерел фінансових потоків.

При цьому слід наголосити, що основною метою формування фінансових потоків суб'єктів агробізнесу є забезпечення потреб у придбанні необхідних фінансових активів та оптимізація їх структури з позицій забезпечення ефективності господарської діяльності. Ефективне формування інвестиційних

ресурсів за окремими джерелами є найважливішою умовою фінансової стійкості підприємства. У свою чергу, обсяг і джерела інвестиційних ресурсів значною мірою визначаються структурою капіталу, що формується на підприємстві в процесі його господарської діяльності, а також витратами на залучення капіталу.

Саме структура джерел формування фінансових потоків вважається показником якості фінансових ресурсів, а їх оптимізація - вирішальним фактором, здатним прискорити розвиток АПК. Таким чином, фінансовий потік залежить переважно від стану внутрішніх заощаджень сільськогосподарських підприємств.

Велика частка залучених фінансових ресурсів обтяжує діяльність сільськогосподарських підприємств додатковими витратами на сплату відсотків за кредитами комерційних банків, дивідендів за акціями та облігаціями та ускладнює ліквідність поточних і майбутніх фінансових потоків.

Джерела формування фінансових потоків суб'єктів господарювання на мікрорівні представлені в таблиці 3.7. Ці джерела можна розглядати як фактори, що вказують на шляхи збільшення фінансових ресурсів та посилення фінансового потенціалу суб'єктів господарювання, у тому числі для сталого розвитку.

Таблиця 3.9

Джерела формування фінансових потоків суб'єктів господарювання

Джерела фінансування			
Внутрішні		Зовнішні	
Неактивне (приховане) самофінансування (це додаткові джерела внаслідок заниження оцінки майна (нематеріальних активів), понижених відрахувань до резервних фондів, що не відображено в балансі).	Активне самофінансування	Фінансування на основі власних коштів	Фінансування за рахунок залучених коштів
		1. Внески засновників в уставний капітал. 2. Емісія власний акцій. 3. Ризиковий (венчурний) капітал.	<p><i>Короткостроковий залучений капітал</i></p> <p>1. Комерційний кредит. 2. Предплата. 3. Бланковий кредит. 4. Контокорентний кредит. 5. Вексельний кредит. 6. Кредит під гарантію. 7. Факторинг. 8. Інші позижки.</p> <p><i>Довгостроковий залучений капітал</i></p> <p>1. Емісія корпоративних облігацій. 2. Довгостроковий банківський кредит. 3. Іпотечний кредит. 4. Довгострокові забори 5. Фінансовий лізинг 6. Інші кредити</p>

Джерело: розроблено автором [9]

Сучасна практика діяльності агропромислових господарських одиниць свідчить, що в структурі фінансових ресурсів для забезпечення господарської діяльності прибуток має вирішальне значення. Тому, коли йдеться про фінансовий потік, особливо гостро постає проблема розкриття джерел формування та раціоналізації використання прибутку. Основні шляхи вивільнення фінансових ресурсів в агропромисловому комплексі справедливо вбачаються у стимулюванні відродження джерел інвестиційних ресурсів на мікрорівні, зниженні податкового навантаження на виробництво, зміні політики доходів в країні для залучення населення до інновацій.

Фахівці роблять висновки, що значна частина фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, у тому числі компенсаційних коштів, різними шляхами відволікається з виробничої сфери та спрямовується на поточне приватне споживання, що накопичується на рахунках населення.

Це дає підстави зробити висновок, що внутрішній фінансовий потенціал не втрачено, тому важливо сформувати дієвий механізм, який зможе спрямувати ці кошти на потреби розвитку виробництва, не допустити їх переведення з аграрного сектору у власне споживання та спекулятивний обіг. Основними заходами фінансового оздоровлення аграрного сектору є:

- подолання тенденції відтоку капіталу з агропромислового комплексу у сферу обігу та за кордон;
- підвищення темпів нагромадження за рахунок капіталізації чистого (після оподаткування) прибутку шляхом запровадження тимчасового режиму інвестиційного контролю в приватизованому та державному секторах економіки;
- створення умов для формування та використання за цільовим призначенням амортизаційних фондів;
- накопичення заощаджень населення для подальшого перетворення їх у реальний промислово-фінансовий капітал;
- усунення перешкод для об'єднання вітчизняного банківського та промислового капіталу з метою формування промислово фінансової групи (за умови посилення гарантії повернення позикових коштів);
- вжиття заходів щодо покращення поточного фінансового стану

сільськогосподарських підприємств шляхом створення державної системи нагляду за виконанням ними фінансових зобов'язань.

Як бачимо, велике значення для пошуку резервів формування фінансових потоків має їх обсяги загальний стан економічних процесів у країні, недостатня фінансова стійкість на макрорівні. Дослідження макроекономічної ситуації дало змогу визначити об'єктивні параметри фінансової стійкості держави, що визначають стабільність фінансових потоків на всіх рівнях. Параметрами фінансової стабільності є:

- суспільно-політична ситуація (рівень соціальної стабільності, вплив опозиції, фінансова, економічна та соціальна політика);

- загальноекономічний стан (платіжний баланс, інвестиційний клімат, стан реального сектору економіки, масштаби тіньової економіки, рівень оновлення виробничих потужностей)

- стан фінансового ринку, попит і пропозиція грошової маси, темпи інфляції та інфляційні очікування, вартість та графік обслуговування державного боргу, рівень прибутковості ринку цінних паперів, валютний курс, емісія грошей, монетарна політика Національного банку);

- внутрішня стабільність (рівень управління, якість стратегії, рівень кваліфікації персоналу).

Таким чином, основним матеріальним джерелом фінансових потоків на макроекономічному рівні є національний дохід країни - новостворена вартість або вартість валового внутрішнього продукту за вирахуванням знарядь і засобів, що споживаються у процесі виробництва. Збільшення національного доходу є годовною умовою зростання фінансових ресурсів. Однак фінансовий потік не можна виразити як загальну суму фінансових ресурсів держави і не можна ідентифікувати та розглядати як сукупний дохід суспільства чи суму національного доходу, оскільки існує об'єктивна потреба у відшкодуванні вартості коштів виробництво.

Таким чином, у формуванні фінансових потоків в агропромисловому комплексі виникає багато труднощів. Проте завжди існує значний перелік факторів ендогенного та екзогенного характеру, які можуть вплинути на

накопичення фінансових ресурсів, тобто забезпечити інтенсифікацію фінансових потоків у досліджуваному секторі економіки. Тому з цього списку важливо вибрати найважливіше.

Стимулювання розвитку агропромислового комплексу передбачає створення чіткої системи фінансування. Така система не обмежується грошовими відносинами з іншими суб'єктами господарювання та банками, а забезпечує ефективне формування та використання фінансових потоків. Аналіз наукової літератури показав, що найбільш поширеною інтерпретацією системи фінансування, яку слід вважати найбільш обґрунтованою, є сукупність економічних відносин, що виникають у зв'язку з пошуком, залученням та ефективним використанням фінансових ресурсів, а також організаційних та принципів управління, методах та форм їх впливу на життєдіяльність суб'єкта.

Звідси стає очевидним, що система фінансування АПК складається з сукупності цілеспрямованих фінансових потоків, які знаходяться в ієрархічній підпорядкованості та мають специфічні функціональні особливості. З цих позицій система фінансових потоків передбачає наявність таких складових:

- джерела фінансових ресурсів для господарської діяльності (процес фінансування);

- механізм накопичення коштів, що надходять з різних джерел, принципи та процедури інвестування мобілізованого капіталу;

- механізм контролю за фінансовими потоками;

- механізм повернення освоєних у виробничо-господарських процесах засобів;

- організаційні форми, за допомогою яких здійснюється використання коштів.

Для забезпечення ефективності всіх вищезазначених складових у сільськогосподарських підприємствах необхідно використовувати єдиний механізм фінансових потоків, який покликаний забезпечити стабільну виробничо-господарську діяльність відповідно до потреб підприємства чи галузі в цілому, та найбільш ефективно використання власних фінансових ресурсів в довгостроковій перспективі.

Таким чином, механізм формування фінансових потоків в агропромисловому комплексі є досить складним у теоретичному обґрунтуванні, що призводить до дисфункції фінансових потоків у процесі їх практичної

реалізації. Механізм забезпечення стабільності фінансових потоків суб'єктів АПК

є синтезом співпраці багатьох фінансово-економічних контрагентів та держави в цілому. Про його відповідність екзогенним та ендогенним параметрам свідчить

наявність широкого впливу традиційних та неформальних джерел фінансових потоків. Таким чином, без створення ефективної системи фінансового

забезпечення діяльності кожного сільськогосподарського підприємства

ефективного формування їх фінансових потоків буде неможливим.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

Зроблено теоретичне узагальнення та нове вирішення важливої наукової проблеми щодо формування теоретико-методологічних положень, розробки методичних підходів та розроблення практичних рекомендацій щодо обґрунтування та використання доміант фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств у контексті стратегічного розвитку агропромислового комплексу.

Основні результати та висновки:

1. Зміст і визначення поняття «фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств» на основі системного, комплексного, інтеграційного, ситуаційного, ресурсного підходів як системи фінансових відносин, спрямованих на ефективне використання джерел фінансових ресурсів для отримання максимальної соціально-економічних результатів.

2. Враховуючи безпеку та регулятивну дію державної фінансової політики щодо розвитку аграрного сектору економіки, узагальнено теоретичні засади інституційного забезпечення механізму фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств які підлягають управлінню за допомогою інструментів державного та ринкового впливу.

3. Обґрунтовано та сформовано концепцію формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, спрямованої на ефективне поєднання різноманітних джерел фінансових ресурсів з метою досягнення стратегічних цілей розвитку: основний порядок (оновлення на якісну нову матеріально-технічну базу виробництва, переробки та зберігання) забезпечення порядку (формування державної підтримки, ефективної системи оподаткування, ефективних форм державно-приватного партнерства, спільного міжнародного фінансування) з урахуванням доцільного використання доміант фінансової безпеки.

4. Сформовано методичний підхід до оцінки якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств за принципами: об'єктивності, системності, інформаційної достатності, надійності, раціонального використання ресурсів, керованості. Методичний підхід передбачає використання

системи значущих відноєних показників (коефіцієнтів), заснованої на методі експертної оцінки, що характеризує ступінь і динаміку задоволення потреб сільськогосподарської продукції за обсягом і структурою фінансових ресурсів.

сільськогосподарських підприємств у довгостроковій перспективі. Практичне застосування розробленого підходу визначить рівень якості існуючої системи фінансової безпеки на мікро- та макроекономічному рівнях.

5. Розроблено методичний підхід до оцінки рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств. У результаті багатовимірного факторного аналізу виділено 6 факторів оцінки фінансової самодостатності сільськогосподарських підприємств: коефіцієнт забезпеченості власними коштами - 25,7% (відсоток дисперсії фактору), коефіцієнт ефективності розподілу джерел фінансування - 24,1%, коефіцієнт рентабельності підприємств - 16,1%, коефіцієнт капіталовіддачі - 14,4%, коефіцієнт ліквідності підприємства - 8,1%, коефіцієнт маневреності власних коштів - 4,8%. Вибрані значущі показники об'єднані в інтегральні з їх інтерпретацією за якісними рівнями, що дозволить спрогнозувати достатній рівень самофінансування на мікроекономічному рівні та діагностувати фінансову ситуацію на мезоекономічному рівні.

6. Методичний підхід до оцінки вартості залучених фінансових ресурсів у господарській діяльності сільськогосподарських підприємств з урахуванням етапів, спеціальних принципів, класифікації, ціни та ключових умов залучення, які забезпечують структурну гнучкість управлінських рішень щодо використання зовнішніх джерел фінансування в домінуючих формах - кредитні, форвардні, лізингові операції та операції з товарно-фінансовими сільськогосподарськими розписками, що визначається цільовою спрямованістю кредиту.

7. Комплексний аналіз фінансових результатів та фінансового стану сільськогосподарських підприємств за розробленим методичним забезпеченням на основі певної кореляційно-регресійної залежності факторів, що впливають на формування прибутку; середні фінансово-економічні показники економічних результатів та ступінь оновлення основних фондів виробниками сільськогосподарської продукції на основі статистичного групування за розмірами використовуваних площ сільськогосподарських угідь; врахування

структури наявних фінансових ресурсів підприємств з інтерпретацією результатів оцінки ліквідності узагальненого балансу в динаміці, що дозволяє комплексно прогнозувати якість фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств та розробляти їх стратегічні та тактичні плани фінансування та визначити пріоритетні напрями державної фінансової підтримки.

8. Визначено, що державна підтримка необхідна для продукції, пропозиція якої на ринку не відповідає потребам споживання або виробництво якої є збитковим для виробників. В якості основного стратегічного вектору державної політики фінансової підтримки аграрного сектору національної економіки на сучасному етапі пропонується використовувати капіталізацію фінансових ресурсів для оновлення матеріально-технічної бази, використання новітніх технологій виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції.

9. На основі комплексної оцінки чинної податкової політики, впливу спрощеної системи та спеціальних режимів оподаткування на формування фінансових результатів сільськогосподарських підприємств, з одного боку, та формування доходів бюджету на всіх рівнях, з іншого боку.

10. Проаналізовано систему банківського кредитування діяльності сільськогосподарських підприємств. Визначено основні пропозиції ринку банківських кредитних послуг для сільськогосподарських товаровиробників на внутрішньому ринку, зокрема, з урахуванням існуючих форм державної підтримки, що дозволило зробити висновок про значний рівень банківського кредитування та його використання для фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств.

11. Підвищити привабливість банківського кредитування пропонується шляхом зниження процентної ставки за кредитами. Визначено особливості, проблеми та роль існуючої системи страхування сільськогосподарських підприємств у системі фінансового забезпечення. Відсутність державної підтримки компенсації частки страхових тарифів сільськогосподарським підприємствам призвела до зменшення обсягів укладених договорів страхування.

Усунення цієї проблеми активізує укладання договорів страхування та знижує ризик фінансових втрат сільськогосподарських підприємств.

12. Діюча теоретико-нормативна база здійснення операцій фінансового лізингу, як одного із сучасних і перспективних фінансових інструментів залучення фінансових ресурсів для оновлення основних фондів сільськогосподарських підприємств. Визначено, що ринок фінансових послуг з лізингових операцій в Україні недостатньо розвинений. На його стан впливає інфляція в країні, фінансова спроможність сільгоспідприємств, існуючий паритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, зокрема, вартість основних фондів та чинна система оподаткування, яка не стимулює виробників вступати в угоди фінансового лізингу, міжнародний фінансовий ринок тощо.

13. Обгрунтовано вибір доміант фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, особливою яких є врахування їх цільової спрямованості та показника ефекту фінансового важеля для обгрунтування форм залучення фінансових ресурсів, що сприятиме формуванню фінансового забезпечення відповідно до можливостей і потреб сільськогосподарських підприємств. За розрахованим показником ефекту фінансового левериджу робляться висновки про залежність використання доміант фінансової безпеки від фінансового стану підприємств.

14. Визначено перспективні напрями альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств. Кошти залучаються із застосуванням міжнародних аграрних розписок, кредитно-грантових коштів міжнародних фінансових установ.

Визначено ключову роль збільшення експортних операцій із сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки як важливого джерела збільшення власних фінансових ресурсів підприємств.

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Остапенко А. С., Головченко Т. М. Фінансове забезпечення підприємств аграрної сфери в сучасних економічних умовах. 2011.

2. Рябоконт В. П. Соціально-економічна сутність аграрної політики та шляхи її реалізації. *Економіка АПК*. 2011. № 6. С. 3 – 8.

3. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2001. 416 с.

4. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2007. 496 с.

5. Внукова Н. М., Смоляк В. А. Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. 181 с.

6. Воробйов Ю. М. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. Сімферополь: Таврія, 2007. 632 с.

7. Зятковський І. В. Фінанси підприємств: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Кондор, 2003. 364 с.

8. Кириленко О. П. Фінанси: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Тернопіль: Економічна думка, 1998. 163 с.

9. Крупка М. І., Димчак Н. Б. Оцінка фінансового потенціалу інвестиційної діяльності. *Фінанси України*. 2011. № 11. С. 22-32.

10. Колодизев О. М. Методологічні засади фінансового забезпечення управління інноваційним розвитком економіки: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2009. 278 с.

11. Крисоватий А. І. Податкова політика України: концептуальні засади теорії і практики: дис. докт. економ. наук: 08.04.01. Київ, 2006. 438 с.

12. Кудряшов В. П. Курс фінансів: навч. посібник. Київ: Знання, 2008.

13. Лазебник Л. Л. Фінансові та інтеграційні механізми модернізації національної економіки: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2009. 480 с.

14. Львовчкін С. В. Макрофінансова стабілізація в Україні у контексті економічного зростання: монографія. Київ: Наша культура і наука, 2003. 432 с.

15. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посіб. 2-ге вид. допов. і переробл. Київ: КНЕУ, 2002. 240 с.

16. Фінанси підприємств: підручник / ред. професор А. М. Поддєрьогін. Київ: КНЕУ, 1998. 368 с.

17. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств: навч. посіб. 2-ге вид., допов. і переробл. Луцьк: Ред.-вид. від. «Вежа», 2001. 456 с.

18. Терешенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. 554 с.

19. Ткачук І. Г., Кропельницька С. О. Управління фінансами нових виробничих систем: теорія, методологія, практика: монографія. Івано-Франківськ: Тіновіт, 2009. 264 с.

20. Тулай О. І. Державні фінанси і сталий людський розвиток: концептуальні домінанти та діалектична єдність: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 415 с.

21. Юрій С. І., Федосов В. М. Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. 2-ге вид. переробл. і допов. Київ: Знання, 2012. 687 с.

22. Поважний О. С., Ясинська Н. Я, Шира Н. О. Фінанси підприємств: підруч. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. 456 с.

23. Боднар О. В. Ціноутворення на продукцію рослинництва: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2017. 360 с.

24. Вдовенко Л. О. Механізм банківського кредитування в аграрній сфері: монографія. Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2013. 378 с.

25. Гайдуцький П. І. Трансформація аграрного сектору економіки до ринкових умов господарювання. Доповідь на Вченій раді Інституту економіки та прогнозування НААН України, 01 жовтня 2013 р., представленої на здобуття Державної премії в галузі науки і техніки. *Економіка АПК*. 2015. № 11. С. 5

26. Гривківська О. В. Забезпечення фінансової безпеки сільського господарства: монографія. Тернопіль: Астон, 2012. 340 с.

27. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. 78 с.

28. Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми становлення та розвитку

аграрного ринку. *Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку: мат. Дев'ятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників* (м. Київ, 26–27 квітня 2007 р.). Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. 202 с.

29. Жук В. Н. Мировоззренческий поход решения глобальных и локальных социально-экономических кризисов (в контексте 150-летия от дня рождения В. И. Вернадского). *Історія освіти, науки і техніки в Україні: мат. VIII Всеукр. конф. молодих учених* (м. Київ 21 травня 2013 р.). Київ: НААН, ННСГБ, 2013. Ч. 2. С. 31-38.

30. Катан Л. І. Фінансові ресурси підприємства та їх класифікація.

Фінансова система України, 2006. Вип. 8, ч. 2. С. 167 -172.

31. Кісіль М. І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*, 2012. № 9. С. 36–39.

32. Кваша С. М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку. Київ: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2000. 252 с.

33. Кропивка М. Ф., Саблук П. Т. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій: монографія / за ред. П. Т. Саблука, М. Ф. Кропивка. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 454 с.

34. Лайко П., Мних М. Фінанси підприємств: підруч. для студ. вузів. Київ: Знання України, 2004. 428 с.

35. Розвиток підприємництва і кооперації: інституційнональний аспект. монографія / за ред. Ю. О. Лупенко. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.

36. Малік М. Й. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): монографія / за ред. М. Й. Маліка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 642 с.

37. Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2012. 180 с.

38. Шубравська О. В., Молдаван Л. В., Пасхавер Б. Й. Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки / за ред. д-ра екон. наук О.В.Шубравської. Київ: ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України",

2014. 456 с.

39. Непочатенко О. О. Становлення економіки України у післякризовий період: ризики та проблеми розвитку: кол. монографія / ред. О. О.

Непочатенко. Умань: Очінський, 2012. Ч.2. 412 с.

40. Фомішча Н. В. Специфіка застосування системного підходу в державному управлінні. *Державне будівництво: електрон. наук. фахове вид.* 2014.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_2_7.

41. Осовська Г. В., Осовський О. А. Основи менеджменту: навч. посібник.

Київ: «Кондор», 2006. 664 с.

42. Захаркін О. О. Порівняльна характеристика концепцій управління підприємством в системі інноваційної діяльності. *Вісник Житомирського державного технологічного університету.* 2014. № 4(70). С. 53-58.

43. Присяжнюк А. Ю. Експлікація складності економічних систем. *Вісник*

Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2016. Т. 21. Вип. 1. С.

69-72.

44. Невданина О. І. Визначення системи показників для оцінки стратегії фінансово-векторного розвитку підприємства. *Науковий вісник Херсонського*

державного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 9. Ч. 2. С. 56-60.

45. Барташевська Ю. М. Комплексний підхід до оцінювання інвестиційного розвитку підприємства. *Європейський вектор економічного розвитку.* 2013. № 2(15). С. 25-31.

46. Шевцова Г. З. Синергетичний менеджмент як концепція організованої

синергії в управлінні підприємствами. *Економіка промисловості.* 2012. № 1-2. С.

202-214.

47. Воропай В. А. Аналіз методичних підходів оцінки стану і рівня забезпечення системи економічної безпеки підприємства. *Культура народів*

Причорномор'я. 2013. № 257. С. 190-195.

48. Рязанцева В. В., Подгайська Н. С. Теорія та практика оцінки вартості

банку. *Витратний та порівняльний підходи.* Статистика України. 2014. № 2. Ч.1.

С. 9-13.

49. *Фінанси: вишкіл студії: навч. посіб. / за ред. С. І. Юрія. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 357 с.*

50. Дем'яненко М. Я. Формування системи оподаткування в аграрному секторі економіки. *Фінансування та кредитування аграрного сектора: проблеми та перспективи: тези доп. I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мелітополь 4-6 вересня 2006 р.). Мелітополь: Видавництво ГУ «ЗІДМУ», 2006. С. 46-51.*

51. Забедюк М. С. Теоретичні засади фінансового забезпечення діяльності підприємства. *Економічний форум. 2016. №3. С. 195-200.*

52. Жилкина А. Н. Финансы: учебн. пособие / ред. проф. А. М. Ковалевой. Москва: Юрайт, 2015. 443

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

